

**INSTITUTIONEN FÖR
KULTURVETENSKAPER**

”Varför ska jag gå runt och vänta?”

En normkritisk intervjustudie med frivilligt ensamstående mammor

Ingrid Johansson & Mauritz Klingspor

Examensarbete:	15 hp
Program:	Kultur, kandidatprogram
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	VT/2019
Handledare:	Eva Knuts
Examinator:	Elias Mellander

Titel: ”Varför ska jag gå runt och vänta?” En normkritisk intervjustudie med frivilligt ensamstående mammor

Författare: Ingrid Johansson & Mauritz Klingspor

Termin och år: Vårterminen 2019

Institution: Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet

Handledare: Eva Knuts

Examinator: Elias Mellander

Nyckelord: Agens, empowerment, frivilligt ensamstående mamma, heteronormativitet, kärnfamilj, livsmanus, makt, moderskap, modrande, tvåsamhet, normer, poststrukturalism, queerteori.

Abstract

The purpose of this study is to examine how single mothers by choice motivate their family form and experience norms surrounding family and motherhood. In interviews with six women who became mothers through assisted reproduction technology we analyze motives and reasons behind their choice of family form and how they experience motherhood. In our analysis, we explore how heteronormativity and the concept of twoness constitute the nuclear family project and define relational practices. By using the poststructuralist term *agency*, we interpret these six women as creators in their own lives by having children on their own in a non-traditional way. Our conclusion is that even though heteronormativity and discourses regarding motherhood, family life and femininity are affecting the women, they resist and challenge these norms by creating an alternative position for themselves and their families.

Keywords: Agency, heteronormativity, motherhood, single mother by choice, queer theory.

Innehållsförteckning

En milstolpe	5
Syfte och frågeställningar	6
Bakgrund - vägen till en ny syn på moderskap	7
Legalisering av assisterad befruktning för ensamstående kvinnor	7
Perspektiv på moderskap	8
Avgränsningar	10
Tidigare forskning	11
Humaniora	11
Psykologi	11
Socialt arbete	12
Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp	13
Poststrukturalism och queerteori	14
Begrepp	14
Normer, makt och avvikelse	14
Heteronormativitet	15
Kärnfamiljen	16
Modrande	17
Livsmanus	18
Agens inom poststrukturalismen	19
Feministisk empowerment	20
Metod och material	21
Den kvalitativa forskningsintervjun	21
Analysprocessen	23
Informanterna	23
Etiska hänsynstaganden	24
En egen position	25
Heteronormativitet som mall	25
Tvåsamhetens krav	25
Förhandlingar med heteronormen	30
Livsmanus - att leva livet i en viss ordning	34
Donatorn, inte pappan - språk och makt	36
Familj, nätverk och Femmis - Andra viktiga vuxna	39
Agens - att skapa ett eget utrymme	44
Sammanfattande reflektion	47
Vidare forskning	48
Källförteckning	49
Tryckta källor	49
Internetkällor	51
Otryckta källor	53

Bilagor	54
Bilaga 1	54
Bilaga 2	55
Bilaga 3	56

En milstolpe

Rachel Green, en av huvudkaraktärerna i TV-serien *Vänner*, fyller 30.¹ Rachels vänner kommer med födelsedagstårta och presenter för att uppvakta henne, men denna stund som förväntas vara en lycklig tillställning är motsatsen för Rachel. Hon är ju inte där hon trodde hon skulle vara vid 30! För att lösa detta fattar Rachel tag i penna och papper för att skriva en plan för de kommande fem åren. Hon ska träffa en kille och förlova sig med honom efter ungefär ett år, sedan tar planeringen inför bröllopet ett och ett halvt. Efter bröllopet vill hon vara gift i ett år innan hon blir gravid och få barnet när hon är 35. Till en början känns det som hon faktiskt har god tid på sig, hela fem år! Men långsamt går det upp för henne, om hon vill få barn när hon är 35 ska hon vara med sin blivande man i talande stund. Vilket hon inte är - livsplanen spricker.

Att som Rachel planera sitt liv utifrån olika milstolpar kan nog många känna igen sig i. Två sådana milstolpar är barn och giftermål. Bilderna som omger berättelsen om hur familjebildning bör gå till går att finna överallt, men de beskriver i stort sett alltid samma sak: lycklig och lyckad blir du den dagen du har hittat någon som du vill dela resten av ditt liv med. Tillsammans fattar ni det stora beslutet: att skaffa barn. Detta projekt är dock i realiteten omgärdat av en mängd krav och svårigheter - att träffa någon att förbehållslöst förälska sig i, och även vilja dela resten av livet med denna person, är sällan lika okomplicerat som det framstår i *Titanic* (där slutet dessutom visar att även om man faktiskt lyckas med detta så kan andra saker komma i vägen). Att ha viljan och möjligheten att skaffa barn, dessutom innan en viss ålder, är inte heller självklart. Denna beskrivning av hur livet bör levas kan även skava med hur många av oss *vill* forma våra liv. Vi har funderat mycket kring vår kulturs bilder av vad det innebär att vara kvinna och moder, inte minst i förhållande till våra egna önskningar, erfarenheter och rädslor. Att studera kulturvetenskap innebär bland annat att granska normer och hur de påverkar individer såväl som samhället i stort. Därför har vi tagit tillfället i akt och i denna studie sökt upp en liten men växande grupp kvinnor som gjort valet att skaffa barn på egen hand genom assisterad befruktning för att ta del av deras berättelser. Dessa kvinnor skiljer sig åt sinsemellan vad det gäller bakgrund, livssituation och erfarenheter, inte heller är

¹ För den som vill se scenen finns den här: <https://www.youtube.com/watch?v=RL-6blE2O9c&t=123s>

deras skäl till att skaffa barn utan en partner desamma. Gemensamt är att de ingår i familjebilden ”mamma-barn” och har utifrån denna position skapat sig ett eget utrymme inte bortanför, utan mitt bland den heteronormativa kärnfamiljsnormen. Ett utrymme där gränser förflyttas och identiteter omförhandlas. Denna förändring sker mot bakgrund av en traditionell syn på familjebildning och moderskap där den heterosexuella kärnfamiljen länge har utgjort normen. Genom intervjuer med sex frivilligt ensamstående mammor vill vi studera hur normer kring familj tar sig uttryck och utmanas i denna familjeform.

Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka hur informanternas val att skaffa barn som ensamstående genom assisterad befruktning motiveras och vilka normer kring familjebildning som kan uttolkas ur materialet. Utifrån ett queerteoretiskt perspektiv ställer vi oss följande frågor;

- Vilka heteronormativa föreställningar kring familjebildning och ålder framträder i informanternas berättelser?
- Hur kan diskussioner om ”donatorn” förstås i förhållande till språk och makt?
- Vilken roll spelar andra vuxna i informanternas familjeform?
- Hur kan deras berättelser tolkas utifrån begreppet agens?

Bakgrund - vägen till en ny syn på moderskap

Under denna rubrik kommer vi redogöra för hur diskussionerna fördes på politisk nivå när ensamstående fick rätt till assisterad befruktning i Sverige i början av 2016. Därefter kommer ett avsnitt där vi presenterar några klassiska feministiska synsätt på kvinnlighet och moderskap. Vår analys utgår från ett poststrukturalistisk och queerfeministiskt perspektiv, och vi vill därför ge en kort beskrivning av vad dessa innebär innan vi vidare utvecklar dem i teoriavsnittet. De feministiska teoretikerna som presenteras i detta avsnitt är ett axplock som vi valt ut då dessa är relevanta för vår diskussion.

Legalisering av assisterad befruktning för ensamstående kvinnor

Sedan april 2016 har det varit möjligt för ensamstående kvinnor att få genomföra assisterad befruktning i Sverige. Innan dess sökte sig många till Danmark², något som fortfarande är vanligt då köerna är kortare än i Sverige.³ Beslutet att införa rätten till assisterad befruktning för ensamstående klubbades igenom med stor majoritet i riksdagen. Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna var de partier som röstade emot förslaget.⁴ Argumenten mot att ensamstående kvinnor skulle få möjligheten att bli föräldrar via assisterad befruktning präglades av åsikten att detta inte var för barnens bästa. I argumenten hänvisade Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna till barnkonventionen, där det deklarerats att varje politiskt beslut som tas alltid ska syfta till barns bästa. I barnkonventionen står det också att barn har rätt till båda sina föräldrar. De båda partierna menade att beslutet kunde tänkas strida mot barnkonventionen och Sverigedemokraterna uttryckte sig på följande sätt;

Det framhålls också i flera artiklar i barnkonventionen att det är centralt att ett barn har två föräldrar. Bland annat i barnkonventionens sjunde artikel framhålls att ett barn så

² Forsberg, Malin, "Kliniken ger kvinnor möjligheten att få barn", *Expressen*, 2015-07-15. Tillgänglig: <https://www.expressen.se/kvallsposten/kliniken-ger-kvinnor-mojligheten-att-fa-barn/> (hämtad 2019-03-01).

³ Mårtensson, Ronja, "Svenskar fortsätter åka till Danmark för insemination", *Svenska Dagbladet*, 14 januari 2016 Tillgänglig: <https://www.svd.se/svenskar-fortsatter-aka-till-danmark-for-insemination> (hämtad 2019-03-01).

⁴ Riksdagen. "Beslut. Ensamstående kvinnor kan få assisterad befruktning (SoU3)", 2016-01-13. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/assisterad-befruktning-for-ensamst-aende-kvinnor_H301SoU3 (hämtad 2019-03-01).

långt det är möjligt har rätt att få vetskap om sina föräldrar och få sin omvårdnad av dem.⁵

I både Kristdemokraternas och Sverigedemokraternas argumentation lades en stor vikt vid pappans roll i barnets liv. De åsyftade att pappor är viktiga för barn och menade att de är en rättighet som inte ska nekas barn. Sverigedemokraterna hävdade att det är både ett behov men också en rätt för barn att ha både en mamma och en pappa.⁶

I argumenten för assisterad befruktning menade partierna som var för förslaget att familjer utformas på olika sätt och att kärnfamiljen inte är likställt med goda uppväxtförhållanden. Argumenten präglades av att kärlek, trygghet och säkerhet är det viktigaste för barn, och att detta inte påverkas av att barnet endast har en förälder. Detta ställde sig Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Liberalerna, Moderaterna och Centerpartiet bakom.⁷ Argumenten för beslutet var att Sverige skulle ha ett säkrare system för assisterad befruktning, exempelvis skulle donatorn inte ha möjlighet att vara anonym. Detta skulle innebära att barn skulle få möjlighet att ta reda på vem donatorn är. Andra argument som framfördes av partierna för förslaget var att Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna hade en konservativ familjesyn och att kärnfamiljen inte är detsamma som en trygg och bra uppväxt för barn.⁸

Perspektiv på moderskap

Att ge en övergripande bild av hur moderskap och kvinnlighet har diskuterats genom tiderna är en omöjlig uppgift, detsamma gäller synen på moderskap inom feminismen. Vi har därför valt att i det här avsnittet ge några exempel på klassiska feministiska perspektiv på moderskap och kvinnlighet som ligger till grund för vår analys.

“Man föds inte till kvinna, man blir det” lyder ett berömt citat av filosofen Simone de Beauvoir.⁹ Hon var en av de första att påpeka att kön formas socialt och omges av normer. I

⁵ Ibid

⁶ Ibid

⁷ Riksdagen. ”Beslut. Ensamstående kvinnor kan få assisterad befruktning (SoU3)”, 2016-01-13.

Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/assisterad-befruktning-for-ensamst-andede-kvinnor_H301SoU3 (hämtad 2019-03-01).

⁸ Ibid

⁹ de Beauvoir, Simone, *Det andra könet*, Divan, Stockholm, 2002, s. 325.

Det andra könet från 1949 diskuterar hon kvinnlighet utifrån detta kritiska perspektiv, och gör detsamma med moderskap. Beauvoir inleder sitt kapitel om moderskap med att skriva; “Det är genom moderskapet kvinnan fullbordar sitt fysiologiska öde, det är hennes ‘naturliga’ kallelse eftersom hela hennes organism är inriktad mot artens fortbestånd. Men som vi redan påpekat är det mänskliga samhället aldrig utlämnat åt naturen.”¹⁰ Beauvoir var en av de första att ifrågasätta “naturligheten” i de normer och ideal som omgärdar moderskapet, men under den andra hälften av 1900-talet har många andra feminister närmast sig moderskapet med ett kritiskt förhållningssätt.¹¹ En av dessa är queerteoretikern Judith Butler. Hon utvecklar Beauvoirs kritik mot att kvinnlighet skulle vara något medfött och naturligt. Butler menar i sin kritik av 1900-talets kvinnorörelse att denna haft en essentialistisk syn på kvinnan, där ”kvinna” förväntas vara en fast kategori av människor med gemensamma identiteter och erfarenheter. Med utgång i en förväntad kvinnlig subjektivitet åberopas rättigheter och representation. Butler menar dock att subjekten regleras och formas av strukturerna. Därför är det nödvändigt att förstå hur kategorin kvinna som sådan skapas.¹² Istället för att se kvinnan som ett essentiellt subjekt som behöver representeras av lagen, vilket förutsätter ett slags mänskligt naturtillstånd, menar Butler att lagen som sådan kommer forma subjektet. Genus konstrueras alltid av en mängd olika faktorer såsom ras, klass, sexualitet och uppträder i olika former.¹³ Även om Butler framhåller vikten av att arbeta för politisk förändring, vilket kräver en grund att utgå från, menar hon att identitetskategorierna som sådana måste sättas under lupp. Annars är risken att de befäster, snarare än utmanar, idén om kvinnor som en fast kategori.¹⁴

Författaren och aktivisten Adrienne Rich var aktiv i den radikalfeministiska rörelsen och skrev om moderskap och patriarkal makt.¹⁵ Rich var ingen renodlad akademiker, men belyste i sin kritik av moderskapet i patriarkatet många av de svårigheter det innebär att vara mor. Hon refereras ofta till inom feministisk modersforskning. Rich menar i sin bok *Av kvinna född* att moderskapet upprätthåller patriarkatets makt och fritt från patriarkal kontroll skulle

¹⁰ de Beauvoir, *Det andra könet*, 2002, s. 577.

¹¹ Holm, Ulla M., *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*, Daidalos, Göteborg 1993.

¹² Butler, Judith, *Könet brinner!: texter*, Natur och kultur, Stockholm, 2005, s. 37-39.

¹³ Butler, *Könet brinner!* 2005, s. 39-40.

¹⁴ *Ibid*, s. 43-44.

¹⁵ Patriarkat betyder ordagrant “fadersvälde” och syftar på en samhällsordning där kvinnor underordnas män. (<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/patriarkat>), (hämtad 2019-03-07).

moderskapet bli lustfyllt och glädjande. Boken bygger på forskning, historia, litteratur och Richs personliga berättelse när hon undersöker moderskapet i patriarkatet. ”Vår upplevelse av såväl moderskapet som sexualiteten har kanaliserats till att tjäna manliga intressen”¹⁶ skriver Rich. Allt som avviker från detta anses onormalt, udda och ibland kriminellt.¹⁷

Rich beskriver olika normer samt yttre och inre förväntningar på att vara mamma. Kvinnan är föremål för föreställningar, förebilder, ideal och beskrivningar av moderskapet och Rich undersöker de sidor av moderskapet som krockar med dessa ideal. Ytterligare understryker Rich mannens roll för kvinnan i familjen som försvårar hennes situation. Begreppet ”familj” betyder egentligen ”modern” då modern bär det stora ansvaret i både barnuppfostran och hushållsarbete och är samtidigt måltavla för mannens aggressioner, i form av psykiskt eller fysiskt våld.¹⁸ Rich och Butler diskuterar både kvinnlighet och normer, men där Rich utgår från ett förväntat kvinnligt utillstånd, vilket moderskapet föds ur, menar alltså Butler att kategorin ”kvinna” som sådan är normativ. Vi menar att både Rich och Butler bidrar med viktiga insikter kring vad det innebär att vara ”kvinna” och, i våra informanternas fall, ”moder.”

Avgränsningar

Vårt ämnesval kan inrymma en mängd olika perspektiv och infallsvinklar. Vårt fokus har legat på de intervjuades upplevelser. Dessa har vi sedan tolkat med hjälp av ett antal utvalda analysverktyg. Även om informanterna är individer med olika livssituationer och bakgrunder finns det vissa saker, utöver deras familjeform, som förenar dem. De är alla kvinnor födda på 1970- och 80-talen och boende i Göteborg med omnejd, en storstadsregion med möjlighet att träffa andra i samma familjesituation. Hade vi intervjuat kvinnor boende på landsbygden hade sannolikt andra perspektiv och upplevelser framträtt. Faktorer såsom klass och etnicitet är också relevanta i analysen av normer och föräldraskap. På grund av studiens omfång och tidsram har vi dock valt att fokusera på normer i första hand kopplade till kön och ålder. En bredare intersektionell analys hade också varit möjlig. Vi har inte analyserat lagar och regler, vi har inte heller intervjuat barn eller närstående till frivilligt ensamstående.

¹⁶ Rich, Adrienne, *Av kvinna född; moderskapet som erfarenhet och institution*, TBP, Johanneshov, 2009, s. 36.

¹⁷ Rich, *Av kvinna född*, 2009, s. 36.

¹⁸ Rich, *Av kvinna född*, 2009, s. 46.

Tidigare forskning

Vi har i vårt arbete tagit del av forskning som behandlar familjeformen frivilligt ensamstående mamma i utifrån en nutida, huvudsakligen svensk, kontext. Den tidigare forskningen rör sig inom olika ämnen och fält. Som läsare kommer du i detta avsnitt få en övergripande bild av den tidigare forskningen kring assisterad befruktning för ensamstående som vi funnit relevanta. Urvalet har skett i förhållande till relevans för vår undersökning. På så vis har annan forskning som rör assisterad befruktning, inom exempelvis andra familjeformer, sållats bort. Samtidigt finns det fortfarande relativt lite forskning på området.

Humaniora

I Carolina Jonsson Malms avhandling i historia, *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik* undersöks den svenska familjepolitiken kring internationella adoptioner och assisterad befruktning.¹⁹ Hon visar i sin avhandling hur den svenska familjepolitiken har blivit allt mer inriktad på att säkerställa barnets rätt till sitt ursprung. Detta har fått en paradoxal konsekvens att en modern familjepolitik eftersträvas, samtidigt som regelverk och lagar försöker bevara några av den traditionella kärnfamiljens grundbultar. Elin Lundsten vid Göteborgs universitet har ett pågående forskningsprojekt med fokus på barnmorskor som arbetar på fertilitetskliniker i Danmark där personer som inte lever i heterosexuella parrelationer kan behandlas.²⁰

Psykologi

Vi har tagit del av två examensuppsatser i psykologi som rör barn till frivilligt ensamstående mammor. Till skillnad från de andra uppsatserna lägger dessa fokus på barnen. I *En familj är två eller en vuxna... och sen barn - En tematisk analys av hur barn till frivilligt ensamstående mammor och barn till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om familj* av Linn

¹⁹ Jonsson Malm, Carolina, *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, Historiska institutionen, Lunds universitet, Diss. Lund: Lunds universitet, 2011.

²⁰ Lundsten, Elin, Göteborgs universitet, 2014-2018:

<https://kultur.gu.se/forskning/Forskningsprojekt/projekttitel/barnmorskeledda-fertilitetsklinikers-arbete-i-danmark-k--praktiker-som-flyttar-granser-> (hämtad 2019-03-18).

Bergcrona och Maja Krantz ligger fokus på hur barn talar om familj.²¹ Uppsatsen visar att barn till frivilligt ensamstående kvinnor påverkas av kärnfamiljsideal, men det framträder även att de är öppna för andra familjekonstellationer. I examensuppsatsen "*Hon kan åka till sjukhuset och få bebisfrön där*" - hur barn till frivilligt ensamstående mammor och till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om tillblivelse undersöker Therese Björck och Amanda Hägg hur barn till frivilligt ensamstående och barn till sammanboende talar om hur de kom till.²² Studien visar att barn pratar om tillblivelse utifrån sin familjeform, samtidigt som en heteronormativ kärnfamiljsmall också kan ses som dominerande.

Socialt arbete

I masteruppsatsen i sexologi, "*Gör det här nu så kan kärleken komma sen*" - reproduktion utan sexualitet, intervjuar Eira Alanko kvinnor som blivit mammor genom assisterad befruktning.²³ Hon undersöker vilka normer och föreställningar kvinnorna upplever. Hennes studie visar att kvinnorna uttrycker en längtan efter heterosexuell tvåsamhet men tog ändå beslutet att skaffa barn som ensamstående. Magdalena Månsson beskriver i *Ett reflexivt föräldraskap - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående kvinnor och deras nätverk* hur individualisering och reflexivitet möjliggörs och uttrycks i föräldraformen ensam mamma.²⁴

I uppsatsen *Att bli förälder på förbjuden väg - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående mödrar som skaffar barn genom assisterad befruktning i Sverige* intervjuar Lovisa Ottoson och Lykke Olsson kvinnor som valt att skaffa barn genom assisterad befruktning.²⁵ Studien visar många anledningar till att kvinnorna fattade beslutet, där den tidsbegränsade fertiliteten var en. Vidare vittnar de om en svårighet i att befinna sig utanför normen. Detta gällde både bemötandet från omvärlden i allmänhet, men även i mötet med sjukvård och regelsystem som

²¹ Bergcrona, Linn och Krantz, Maja, *En familj är två eller en vuxna... och sen barn - En tematisk analys av hur barn till frivilligt ensamstående mammor och barn till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om familj*, masteruppsats, Linköpings universitet, 2014.

²² Björck, Therese & Hägg Amanda "*Hon kan åka till sjukhuset och få bebisfrön där*" - hur barn till frivilligt ensamstående mammor och till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om tillblivelse, examensuppsats, Linköpings universitet, 2014.

²³ Alanko, Eira, "*Gör det här nu så kan kärleken komma sen*" - reproduktion utan sexualitet, kandidatuppsats, Malmös universitet, 2017.

²⁴ Månsson, Magdalena, *Ett reflexivt föräldraskap - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående kvinnor och deras nätverk*, examensuppsats, Göteborgs universitet, 2014.

²⁵ Olsson, Lykke & Ottoson, Lovisa, *Att bli förälder på förbjuden väg - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående mödrar som skaffar barn genom assisterad befruktning i Sverige*, kandidatuppsats, Lunds universitet, 2015.

är anpassade efter en heteronormativ tvåsamhet. I Madelene Matsdotters kandidatuppsats *Enastående ensamstående - valet att bli solomamma med IVF-teknologi* framkommer att beslutet att skaffa barn på detta sätt var väl genomtänkt och att informanterna ser lagändringen som symboliskt viktig.²⁶ Kvinnornas negativa upplevelser rörde i första hand bemötande från sjukvård och socialtjänsthandläggare. Ann-Louise Svensson pekar i sin uppsats *Frivilligt ensamstående mödrars upplevelse av föräldraskapet* på en sårbarhet då kvinnornas föräldraskap är normbrytande, även om barnen ger dem styrka.²⁷ Studien visar att de intervjuade kvinnornas sociala nätverk och relation till BVC-sköterskan är viktiga.

Monica Johansson undersöker i sin avhandling *I moderskapets skugga - berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker* relationen mellan moderskapsideal och heterosexuell normativitet.²⁸ Hon har intervjuat kvinnor vars gemensamma nämnare består i att de inte är biogenetiska mödrar inom en heterosexuell kärnfamiljsform. Johansson riktar i sin studie uppmärksamhet mot de erfarenheter och praktiker som faller utanför det normativa moderskapets begränsande ideal. I sin avhandling *Omöjliga familjen: Ideologi och fantasi i svensk reproduktionspolitik* undersöker Helena Tinnerholm Ljungberg hur assisterad befruktning diskuterades i svenskt policymaking mellan år 1981 och 2005.²⁹ Resultatet visar att även om reproduktionsteknologin utvecklades under denna period var regleringarna och lagarna kring dessa återhållsamma. Författaren menar att den heterosexuella kärnfamiljen fortsatt fungerade som modell, vilket gjorde reformerna restriktiva.

Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp

Under den här rubriken presenterar vi de begrepp som återkommer i vår analys. De teorier och begrepp vi arbetar med har organiskt vuxit fram under processens gång, men utgångspunkten har alltid varit queerteoretiskt färgad. Vi har valt att använda oss av ett antal begrepp för att närma oss materialet och besvara våra frågeställningar. Samtliga har fokus på

²⁶ Matsdotter, Madelene, *Enastående ensamstående - valet att bli solomamma med IVF-teknologi*, kandidatuppsats, Örebro universitet, 2015.

²⁷ Svensson, Anne-Louise, *Frivilligt ensamstående mödrars upplevelse av föräldraskapet*, masteruppsats, Göteborgs universitet, 2013.

²⁸ Johansson, Monica, *I moderskapets skugga: berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*, Diss. Örebro: Örebro universitet, 2014.

²⁹ Tinnerholm Ljungberg, Helena, *Omöjliga familjen: ideologi och fantasi i svensk reproduktionspolitik*, Stockholm University, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2015.

hur makt konstruerar genus genom olika normativa praktiker. Med *agens* utmanas och omförhandlas dessa då begreppet förklarar hur motstånd utformas.

Poststrukturalism och queerteori

Våra teoretiska ansatser och begrepp tillhör alla en poststrukturalistisk tradition och somliga av dessa, som heteronormativitet, fanns med oss redan från början. Andra, som *agens* och *livsmanus*, har kommit till oss under arbetets gång. Begreppen är viktiga eftersom de belyser den växelverkan som sker mellan normaliseringsprocesser och motståndshandlingar. Vi börjar med att redogöra för det poststrukturella och queerteoretiska ramverket, vilket resterande begrepp bygger på.

Queerteori är ett brett begrepp som socialantropologen och genusvetaren Fanny Ambjörnsson definierar som ett samlingsnamn på olika kritiskt granskande perspektiv på sexualitet.³⁰ Snarare än att vara en enhetlig teoribildning rymmer queer olika perspektiv på kultur, samhälle och identitet där fokus ligger på föreställningar om normalitet och avvikelse.³¹ Queerteori kan sägas vara en underkategori till ett större teoretiskt paraply, det poststrukturalistiska. Inom poststrukturalistisk forskning ses kunskaper och utsagor inte som sanna eller fasta, utan handlar alltid om tolkning.³² Det är utifrån denna syn på kunskap som vi närmar oss materialet. Vi är medvetna om att våra val av perspektiv och begrepp har styrt vår läsning av materialet, och med andra analytiska verktyg hade också andra saker framträtt. Vi har dock funnit begrepp som vi upplever möter och öppnar upp vårt material och har därför, tillsammans med avgränsningsskäl, valt att använda oss av dessa. Andra perspektiv och infallsvinklar hade också varit möjliga att använda.

Begrepp

Normer, makt och avvikelse

Filosofen Michel Foucault, poststrukturalismens och queerteorins namnkunniga teoretiker, beskriver idéer om sexualitet och kön som uttryck för makt. Individens tillskrivs en identitet

³⁰ Ambjörnsson, Fanny, *Vad är queer?*, 2. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2016, s. 34.

³¹ Ambjörnsson, *Vad är queer?*, 2016, s. 47.

³² Wikström, Hanna, *(O)möjliga positioner. Familjer från Iran och postkoloniala reflektioner*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2007, s. 51.

och blir på så vis stämplad som normal eller onormal.³³ Samtidigt är identiteter, enligt ett postmodernistiskt och queert synsätt, inte fasta utan *görs*. För att förklara denna process av normalitetsskapande använder sig Judith Butler av begreppet *performativitet*. Genom den performativa handlingen skapas föreställningar kring kön och genus, vilka då framstår som naturliga. Istället för att se olika ageranden som uttryck för specifika kön menar Butler att det är genom upprepade handlingar som en könsidentitet skapas. Kulturella och sociala regler formar våra könsidentiteter och avviker vi från dessa blir vi betraktade som onormala och därmed obegripliga. Att avvika leder till bestraffning. Men det finns ingen ursprunglig kvinnlighet eller manlighet och heller ingen ursprunglig sexuell läggning. Butler hävdar att denna uppdelning inte är absolut och det existerar ingen ursprunglig människa som inte är påverkad av kulturens regler och ideal. Det är i mötet med kulturen som vi blir till. Våra könsidentiteter skapas från en mängd olika håll vilket medför att de inte är kontrollerbara - det finns alltid olika sätt att utöva dem på och olika tolkningar. När vi uppträder på ett sätt som bryter mot det normativa uppstår förändring, även om det kan vara omedvetet.³⁴

Heteronormativitet

Ett centralt begrepp inom queerteori är *heteronormativitet*. Med detta menas de strukturer som, på olika nivåer, upprätthåller heterosexualitet som något allomfattande och naturligt. Det är inte i första hand individers sexuella handlingar som studeras, utan de normer och praktiker som föds ur heteronormativiteten som normskapande mönster.³⁵ I analysen av vårt material kommer vi titta på hur denna definition av heteronormativitet på olika sätt spelar in och utmanas i kvinnornas berättelser. Detta görs mot bakgrund av queerteoretiska idéer om makt, kön och agentskap. Genom att göra distinktionen genus/kön, i syfte att belysa kulturella beteenden kopplade till kön, förutsätts det ändå finnas ett kön som står utanför kulturen. Butler menar att kön, liksom genus, är konstruerat. Det finns alltså ingen egentlig skillnad mellan de två. Idén om ett naturligt kön blir inte en neutral sanning utan ett påtvingande normsystem - det handlar inte bara om *hur* vi ska vara som män och kvinnor utan även *att* vi ska vara män eller kvinnor. Denna kategorisering möjliggörs av det Butler kallar för den *heterosexuella matrisen*. Den innebär en hierarkisk förståelse av kön som skiljer mellan

³³ Ambjörnsson, *Vad är queer?* s. 41-43.

³⁴ *Ibid*, s. 112-115.

³⁵ *Ibid*, s. 47-48.

femininitet och maskulinitet, där dessa två positioner framstår som de enda möjliga. Dessa ställs emot varandra kroppsligt och beteendemässigt och förväntas förhålla sig sexuellt till varandra. För att platsa i kategorierna ”kvinna” och ”man” ska kropp, genus och begär sammanfalla i en viss ordning. Avviker vi från denna ordning uppfattas vi som onormala.³⁶ Ambjörnsson beskriver det som kulturanthropologen Gayle Rubin kallar *sexuella värdehierarkier*, vilket innefattar sexuella handlingar med olika social status. Det finns alltså en viss sorts sex eller sexualitet som anses vara rätt, normal, åtråvärd och naturlig och därmed en motsats. De sexuella handlingar som rör sig utanför ramarna för dessa blir betraktade som dåliga, onormala och onaturliga. Den ”goda” typen av sexualitet sker i form av samlag mellan en man och en kvinna i syfte att det ska resultera i en graviditet.³⁷

Vi använder oss av begreppet heteronormativitet för att tolka normer kopplade till kön och föräldraskap. Vår förståelse av heteronormativitet är att det påverkar oss alla i vår uppfattning av oss själva och andra vad det gäller föreställningar om avvikelse och normalitet. Detta gäller inte bara människor som faller utanför heteronormativiteten vad det gäller sexuell läggning. Begreppet syftar till att belysa hur en normativ sexualitet ses som åtråvärd, men innefattar alltså även praktiker som inte är av sexuell natur.

Kärnfamiljen

Nationalencyklopedin definierar kärnfamiljen som; ”Kärnfamilj, man och kvinna förenade i äktenskap samt deras gemensamma biologiska eller adopterade barn.”³⁸ Ambjörnsson menar att heteronormativitet påverkar vad som betraktas som en ”riktig familj” vilket kommer till uttryck i regler och lagar. Exempelvis har svensk socialpolitik länge präglats av en tvåförsörjarmodell där politiken formats utifrån ett antagande om en kärnfamilj, eller åtminstone att det finns två aktiva föräldrar.³⁹ Detta fokus på att en familj ska bestå av två föräldrar menar Ambjörnsson idag är överordnad normen att föräldrarna ska vara av motsatta kön.⁴⁰ Ur ”samhällets” ögon är kärnfamiljen ideal, men i praktiken finns många andra typer

³⁶ Ibid, s. 95.

³⁷ Ibid s. 74-75.

³⁸ Nationalencyklopedin, <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/k%C3%A4rnfamilj> (hämtad 2019-2-27).

³⁹ Boye, Katarina & Neramo, Magnus (red.), *Lönsamt arbete: familjeansvarets fördelning och konsekvenser : forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet*, Fritze, Stockholm, 2014 s. 228.

⁴⁰ Ambjörnsson, *Vad är queer?*, s. 58.

av familjer som rör sig utanför kärnfamiljens ramar. Dessa kan skymmas av kärnfamiljen, den familjebildning som anses normal och åtråvärd. Den normativa kärnfamiljen innefattar olika typer av påtryckningar kring hur saker och ting bör gå till. En kvinna som lever i en kärnfamilj möts av förväntningar, exempelvis hur gammal hon bör vara när hon blir gravid, hur många barn hon bör föda och hur hon förväntas prata om sin graviditet.⁴¹ Kärnfamiljnormen är relativt ny. Det var först med industrialiseringen på 1800-talet som familjen som vi känner den idag började ta form. I det förindustriella bondesamhället bestod den primära gemenskapen i en gårds- och hushållsgemenskap där betydligt fler personer, inte nödvändigtvis med släktband, ingick.⁴² Det var med den borgerliga familjekulturens framväxt som de emotionella banden, snarare än de praktiska, fick en stor betydelse för hur familjer förväntades se ut. Intimitet och närhet skulle istället sökas inom den lilla familjegruppen. Det var också här som förälskelsen och den romantiska kärleken fick en central betydelse för hur familjebildning bör gå till. Under denna tid fick det romantiska tvåsamhetsidealet sin utformning.⁴³ Efter att kärnfamiljsidealet under lång varit dominerande ser vi återigen hur familjebegreppet till viss del förändras och omformas. Men trots att kärnfamiljnormen idag utmanas av andra familjereformer är det ännu inte så pass normaliserat att det alltid ses som en självklarhet. På Vårdguidens hemsida finns familjebegreppet förklarat, där det poängteras att familjer ser olika ut.⁴⁴ Genom att exemplifiera med familjer som inte består av en kvinna och en man med deras biologiska barn, framgår att det finns ett behov av att understryka att familjer utformas på olika sätt. Vi anser att det finns en ökad medvetenhet om att relationer organiseras på olika vis men Vårdguidens beskrivning tyder på att denna mångfald ännu inte är vedertagen. Vi menar att en sådan beskrivning i så fall inte varit nödvändig.

Modrande

Ulla Holm är genusvetare och filosof och författare till avhandlingen *Modrande och praxis: En feministfilosofisk undersökning*. Hon myntade begreppet "modrande" för att beskriva modrande som en praktik, alltså som ett verb och en handling snarare än ett substantiv och en

⁴¹ Lorentzi, Ulrika, *Något bara kvinnor kan: normer, biologi och graviditet*, Atlas, Stockholm, 2008 s. 24.

⁴² Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar *Land och stad: svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*, LiberLäromedel, Lund, 1981, s. 232-233.

⁴³ Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Den kultiverade människan*, Gleerups, Kristianstad, 1996, s. 76-79.

⁴⁴ Vårdguiden 1177, *Vad är en familj?*,

<https://www.1177.se/Vastra-Gotaland/Tema/Barn-och-foraldrar/Familjeliv-och-relationer/Foraldraskap/Vad-ar-en-familj/> (hämtad 2019-03-14)

fast roll. Begreppet begränsas inte av en specifik relation eller identitet i förhållande till barnet, utan syftar till att förklara vad som *görs*, själva aktiviteten i omhändertagandet av ett barn.⁴⁵ Vi kommer, liksom Holm och Johansson, att använda oss av begreppet modrande för att förklara det som görs i social praktik. På samma sätt som Butler menar att ”kvinna” är en kategori som *görs* menar vi att ”moderskap” görs.

Livsmanus

En annan aspekt som har betydelse för tolkningar av moderskap, som är tätt sammanflätad med genus, är föreställningar kring tid och ålder. I boken *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*, gör litteratur- och genusvetaren Judith Jack Halberstam en queer analys av tid och respektabilitet.⁴⁶ Fanny Ambjörnsson och Janne Bromseth utgår från denna då de utvecklar begreppet *livsmanus*. Vi organiserar våra liv efter manualer för att tillvaron ska kännas meningsfull och begriplig. Dessa manualer är socialt konstruerade och speglar vår kulturs och våra samtida föreställningar om hur ett mänskligt liv bör levas för att uppfattas som riktigt. Dessa normativa manus eller scheman upplever vi som en naturlig livslinje med hållpunkter kopplade till olika åldrar. Ambjörnsson och Bromseth menar att dessa är heteronormativt och klassmässigt kodade med medelklassens fokus på normalitet och respektabilitet i centrum. Att bilda familj är en av de viktigaste hållpunkterna i livsmanuset som präglas av en slags evolutionär progressionstanke där vi successivt förväntas mogna, fördjupas och utvecklas som människor.⁴⁷ Ambjörnsson och Bromseth beskriver hur en kvinna förväntas leva efter ett livsmanus som författas utifrån en heteronormativ kärnfamiljsnorm. I mitten av 20-årsåldern skaffar hon en partner av motsatt kön, vid 30 gifter hon sig, mellan 30 och 40 skaffar hon två barn och när de flyttat hemifrån längtar hon efter barnbarn.⁴⁸ En viktig del av livsmanuset är den förväntade *ordningen*: att leva efter ett heteronormativt livsmanus handlar inte bara om att skaffa rätt relationer utan även att dessa ska ske i en specifik ordning för att en individ ska anses mogen och ansvarsfull.⁴⁹ För att

⁴⁵ Holm, Ulla M., *Modrande och praxis: En feministfilosofisk undersökning*, Daidalos, Göteborg, 1993, s. 148.

⁴⁶För vidare läsning skriver Judith Jack Halberstam i *In a queer time and place* vidare om detta med större fokus på queera liv. Halberstam, Judith, *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*, New York University Press, New York, 2005.

⁴⁷Ambjörnsson, Fanny & Jönsson, Maria (red.), Inledning. I *Livslinjer: berättelser om ålder, genus och sexualitet*, Makadam, Göteborg, 2010, s. 8-10.

⁴⁸ Ambjörnsson, Fanny & Brometh, Janne. När du gifter dig och får barn... I *Livslinjer: berättelser om ålder, genus och sexualitet*, Fanny Ambjörnsson & Maria Jönsson (red.), 2010, s. 205-206.

⁴⁹ Ambjörnsson och Bromseth, *Livslinjer*, 2010, s. 209.

passa in i livsmanuset bör en kvinna inte vara tonåring när hon blir mamma men inte heller "för gammal". Att skaffa barn kopplas således ihop med ett genuskodat livsmanus där förväntad personlig utveckling i form av mognad står i centrum. I kvinnors fall kombineras detta sociala manus med biologiska faktorer i form av en tidsbegränsad fertilitet. Dessa två aspekter kan sägas smälta samman i den förväntade "biologiska klocka" som antas börja ringa när tiden för att hinna skaffa barn börjar bli knapp. Detta bygger dock på en förklaringsmodell om en naturlig kvinnlig reproduktionsdrift som, utöver att osynliggöra icke-biologiska faktorer som kan göra att en kvinna inte "lyckas" skaffa barn, vidare marginaliserar de livs- och familjeformer som inte hålls ihop av biologiska band.⁵⁰ Vi använder begreppet livsmanus för att analysera normer kring till moderskap och ålder. Den tidsbegränsade fertiliteten, kopplad till en fysisk kropp, kommer vi inte gå närmare in på i vår analys.

Agens inom poststrukturalismen

Genom performativa handlingar reproducerar och återskapar individer normer och maktrelationer. Men individers handlande rymmer också en möjlighet att förändra dessa. Detta handlande refererar vi till genom begreppet *agens*.⁵¹ Agens har både setts som en individs möjlighet att aktivt förverkliga sina intressen samt som ett uttryck för processer och försök att förbättra sin livssituation. Inom poststrukturalismen ses subjektet som konstituerat av diskurser⁵² - det vill säga samhällets sätt att tala, vilket formar oss som personer. Samtidigt, för att undkomma determinism, söker poststrukturalister svar på om och hur individen motsätter sig dessa diskurser. Detta görs med hjälp av agens-begreppet.⁵³ Hillevi Lenz Taguchi, professor i pedagogik, förklarar utifrån Judith Butler agens som ett *aktivt handlande som sker inom de diskursiva ramarna*. Agentskap består alltså inte i ett självständigt handlande utifrån ett autonomt "jag" utan skapas genom de för subjektet tillgängliga diskurserna. Samtidigt resulterar människors oförmåga till exakta upprepningar i att förskjutning sker. Denna förskjutning kan i sig leda till förändring. Vi kan i vårt agentskap vara aktiva genom att medvetet bryta mot normer och dominerande diskurser men bara i det

⁵⁰ Johansson, *I moderskapets skugga*, 2014, s. 148-149.

⁵¹ Mona Lilja och Stellan Vinthagen, "Motståndsteorier". I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2009, s. 53.

⁵² Se Michel Foucault *Diskursens ordning: Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*.

⁵³ Lilja och Vinthagen, "Motståndsteorier". I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, 2009, s. 12.

att vi deltar i en process av ständig förskjutning sker alltså förändring. Motståndet hänger i Butlers tappning ihop med makt på så vis att det även är inom normerande diskurser som möjligheten till motstånd, medvetet eller omedvetet, artikuleras.⁵⁴ Det är alltså *inom* den ideologiska kontexten som möjligheten till aktivt handlande i form av agenskap sker, samtidigt som detta handlande medför att de ideologiska och diskursiva gränserna förskjuts. Andra tolkningar av agensbegreppet är individens möjlighet att röra sig mellan olika subjektspositioner och på så vis undvika dominerande diskurser och disciplinära processer.⁵⁵ Istället för att försöka omförhandla sin position inom ett visst ”fack” handlar det snarare om olika strategier för att undvika dessa fack.⁵⁶ Vi kommer använda oss av begreppet agens i en bred bemärkelse och vi menar att den ena versionen inte behöver utesluta den andra. Vi ser agens som individens möjlighet till motstånd och förändring.

Feministisk empowerment

Med begreppet *empowerment* kopplas individens agenskap ihop med gruppens. Mona Lilja, professor i freds- och utvecklingsforskning och Stellan Vinthagen, professor i sociologi, beskriver utifrån Nadia H. Youssef⁵⁷ hur självförtroende och positiv självbild är en viktig förutsättning för kollektivt agerande.⁵⁸ En annan aspekt som är av betydelse för kopplingen mellan individuell och kollektiv agens är personliga erfarenheter som enar grupper. Lilja och Vinthagen utgår från Kathryn Woodward⁵⁹ som menar att hävda ett medlemskap i en marginaliserad grupp blir en politisk strategi. Identitetspolitik har sin utgångspunkt i att förena individer som har en subjektsposition inom en diskurs för att kunna göra en kollektiv förändring. Empowerment bygger på gemensamma identiteter som förenar individer i social mobilisering. Lilja och Vinthagen utgår från Youssefs definition av empowerment som ser begreppet ur ett feministiskt perspektiv. Begreppet syftar då till en individuell mental förändring i kvinnors självförtroende som medför en ökad möjlighet för kvinnor att stärka sin

⁵⁴ Lenz Taguchi, Hillevi, *In på bara benet: en introduktion till feministisk poststrukturalism*, HLS förl., Stockholm, 2004, s. 115-117.

⁵⁵ *Subjektspostion; hur subjektet väljer att positionera sig i förhållande till olika sammanhang*, Lenz Taguchi, s. 115.

⁵⁶ Mona Lilja och Stellan Vinthagen, ”Motståndsteorier”. I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2009, s. 55.

⁵⁷ Vi har inte närmare undersökt Nadia H. Youssefs verk men för den intresserade finns det möjlighet till vidare läsning i bland annat; *The demographics of immigration: A sociodemographic profile of the foreign-Born population in New York state* och *Woman and work in developing societies*.

⁵⁸ Lilja och Vinthagen, ”Motståndsteorier”. I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, s. 56.

⁵⁹ Kathryn Woodward utvecklar detta vidare i *Identity and Difference*.

ställning och delta i beslutsfattande som påverkar deras liv. Denna "inre" styrka och självförtroende leder till ökat självbestämmande och bättre levnadsvillkor genom kvinnors kollektiva sociala mobilisering. Centralt för empowerment ur ett feministiskt perspektiv är handlingsförmåga, medvetenhet och förändring i kvinnors självuppfattning. Detta för att kritisera, ifrågasätta och utmana ideologier som stramar åt kvinnors utrymme för självbestämmande.⁶⁰ Vi använder oss även av begreppet empowerment i sammanhang där ett uttalat feministisk ställningstagande inte nödvändigtvis ligger bakom, utan det kan även innefatta handlingar som kopplar ihop en enskild kvinnas livssituation med en kollektiv gemenskap.

Metod och material

Vi har i vår studie valt att arbeta med kvalitativa intervjuer. Ensamstående kvinnor som skaffar barn genom donation är en relativt liten grupp och för att få tag i informanter har vi vänt oss till nätverket Femmis (Frivilligt ensamstående föräldrar med donation). Organisationens syfte är att fungera som ett nätverk för medlemmarna och deras barn. De skapar möjligheter för barnen att träffa andra med liknande bakgrund och samlar information som rör denna familjeform och verkar för öppenhet kring frågor som rör assisterad befruktning med donerade könsceller.⁶¹ Vi kontaktade föreningen via deras hemsida med en förfrågan om förmedling av kontakter. Vi blev sedan ombedda att skicka en presentation av oss själva och syftet med vår uppsats som de sedan skickade ut genom sina kanaler, bland annat via sociala medier.⁶²

Den kvalitativa forskningsintervjun

Studien bygger på semistrukturerade kvalitativa intervjuer där informanternas uppfattningar och berättelser får en central roll. Vi har valt att arbeta med kvalitativ forskningsintervju som metod för att närma oss informanternas berättelser och få inblick i deras situation utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. Den kvalitativa forskningsintervjun definieras av en önskan att se verkligheten som den som intervjuas ser den. Detta görs genom att materialet sedan

⁶⁰ Lilja och Vinthagen, "Motståndsteorier". I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, s. 56.

⁶¹ Femmis.se <http://www.femmis.se/omfemmis/vilka/> (Hämtad 2019-01-30).

⁶² Se bilaga 3.

tolkas utifrån det valda teoretiska perspektivet.⁶³ I vårt fall innebär alltså detta att vi utifrån individers upplevelser och utsagor vill studera normer och maktförhållanden. Detta görs med hjälp av ett queerteoretiskt perspektiv.

Innan vi genomförde våra intervjuer läste vi sociologen Jan Trosts bok *Kvalitativa intervjuer* för att förbereda oss och tog fasta på flera av hans råd gällande olika intervjutekniker. Vi strävade efter en neutralitet i intervjuerna genom att inte delge informanterna våra teorier eller åsikter i frågan. Att vara "förförisk" under en intervju, som Trost uttrycker det, innebär att intervjuaren aktivt styr och leder svaren utifrån vad som eftersöks. Det kan leda till en vinklad intervju, där information riskerar att falla bort och forskarens egna åsikter kan färga informantens svar.⁶⁴ Strävan efter att inte låta våra teorier påverka informanterns svar var betydande i arbetet med intervjuerna. Därför valde vi att inte använda oss av det vi ser som negationer eller ledande frågor. Principen att ställa enkla och direkta frågor ledde oss i arbetet. Frågeguiden som vi tagit fram fungerade mer som riktlinjer och inspiration, snarare än ett fast frågemanus, vilket ledde till semistrukturerade intervjuer där informanterna fick tala relativt fritt.⁶⁵ I vår analys är därför våra frågor inte utskrivna. Detta hade givetvis varit bra för transparensens skull men då syftet med frågorna var att få informanterna att tala fritt och öppna upp för egna resonemang redovisar vi endast för dessa i frågeguiden. Kvalitativa intervjuer utgår inte från en situation där forskaren ställer frågor medan informanten svarar, utan liknar mer ett samtal där relativt öppna frågor ställs och där nya infallsvinklar och frågor kan uppkomma under intervjuens gång. Intervjun innebär en interaktion mellan intervjuaren och informanten, och syftet med intervjun är få fram ett material som sedan tolkas.⁶⁶ Vi närmar oss förståelsen av materialet utifrån vårt teoretiska ramverk snarare än en förväntning om en "sann" tolkning av det som sägs då en enda tolkning av ett material inte går att finna. Genom att använda en låg grad av standardisering i intervjuerna, vilket innebär att intervjuaren anpassar sitt språkbruk, frågornas följd och i viss mån även utformning, blev intervjuerna olika och materialet varierat.⁶⁷

⁶³ Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2005, s. 15.

⁶⁴ Ibid, s. 72.

⁶⁵ Se bilaga 1.

⁶⁶ Eriksson-Zetterquist, Ulla och Ahrne, Göran. Intervjuer. I *Handbok i kvalitativa metoder*, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.), 38. Stockholm: Lund, 2015, s. 53-54.

⁶⁷ Ibid, s. 19.

Analysprocessen

För att ta oss an analysprocessen kodade vi intervjumaterialet genom att använda oss av tre grundläggande arbetssätt för samhällsvetenskaplig analys: sortering, reducering och argumentation.⁶⁸ När vi utifrån uppsatsens frågeställningar och syfte arbetade med kodningen framträdde några olika teman. Dessa teman var singelskap/tvåsamhet, ålder, pappa/donator, moderskap/gravitet och nätverk. Vi analyserade dessa utifrån teorier kring heteronormativitet, språk och makt och familjenormer. Kvinnornas berättelser, som många gånger avvek från det vi trodde skulle vara centrala ämnen, sorterades alltså upp i teman som både var resultat av vår queerteoretiska ingång och materialet som sådant. I vår analysprocess ställde vi oss alltså på vad de kvalitativa forskarna Alecia Jackson och Lisa Mazzei beskriver som en *tröskel*. De menar att material och teori inte är två skilda enheter som säger saker om varandra utan frågor och svar uppstår genom att dessa är tätt sammankopplade. Tröskeln illustrerar hur teori och data får sin mening i mötet med varandra. Olika trösklar kommer resultera i att olika tolkningar av tar form.⁶⁹ När vi valde vårt ämne hade vi redan en idé om hur vi skulle kunna tolka materialet utifrån ett visst teoretiskt ramverk. Men i arbetet med analysen blev vissa av våra teorier användbara med andra föll bort. På så vis har kvinnornas berättelser kopplats samman med vår normkritiska utgångspunkt.

Informanterna

Vårt material består av sex intervjuer med frivilligt ensamstående mammor. Intervjuerna har skett under februari 2019 och var mellan 30 och 70 minuter långa. Samtliga informanter är mellan 30 och 45 år gamla och bosatta i Göteborg eller dess närområden. De har alla blivit mammor som ensamstående genom assisterad befruktning i Sverige eller Danmark och lever som ensamstående föräldrar.

Britta är mamma till Michell, 1 år, och hon jobbar som kvalitetsingenjör. **Frida** är mamma till Alex och arbetar inom transportbranschen. **Ida** jobbar inom vården och är mamma till treåriga Kim. **Irma** jobbar som konstruktör och är mamma till Charlie och Eli. Eli fick hon

⁶⁸ Rennstam, Jens och Wästerfors, David. Att analysera kvalitativt material. I *Handbok i kvalitativa metoder*, Ahne, Göran & Svensson, Peter (red.), 38. Stockholm: Lund, 2015, s. 220-221.

⁶⁹ Jackson, Alecia Youngblood & Mazzei, Lisa A., *Thinking with theory in qualitative research: viewing data across multiple perspectives*, Routledge, 2012, s. 2-7

tillsammans med en man från en tidigare relation. **Karin** är mamma till Robin, som är född 2018. **Tine** är utbildad till lärare och är mamma till sex månader gamla Sam. Hon har även ett äldre barn från en tidigare relation.

Informanternas namn är fingerade och barnen är också anonymiserade med könsneutrala namn för att ytterligare skydda deras identitet. För att inte avslöja deras kön benämns de i citaten för "hen" istället för "han" eller "hon". Det är alltså vi som har redigerat citaten på detta vis och ordvalet är inte informanternas. För läsbarhetens skull har vi redigerat citaten från upprepningar, pauser och rensat i otydliga formuleringar.

Etiska hänsynstaganden

I en intervjusituation möts två personer med olika roller: den ena frågar och lyssnar, den andra svarar och berättar. Detta kan medföra en obalans i fråga om makt där intervjuaren kommer få tillgång till informantens berättelser och reflektioner, utan att själv berätta särskilt mycket. Materialet kommer dessutom dokumenteras, analyseras och läsas av andra och det är därför viktigt att ta hänsyn till Vetenskapsrådets etiska riktlinjer. Till dessa hör informerat samtycke, att informanterna informeras om det allmänna syftet med undersökningen, undersökningens upplägg och vilka risker och fördelar det medför att delta i studien. Informanterna kan när som helst dra sig ur och ska informeras om detta.^{70 71} Dessutom ska kravet på konfidentialitet garanteras, det vill säga att informanterna ska kunna vara anonyma och inte kunna identifieras. I annat fall måste detta godkännas av intervjupersonen i fråga.⁷² Ytterligare har vi följt Vetenskapsrådets generella regler kring ärlighet, metodologi, hänsyn och transparens.⁷³ Vidare har vissa specifika faktauppgifter ändrats i analysen för att skydda informanternas identiteter.

⁷⁰ Kvale & Brinkmann, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 2017 s. 105-108.

⁷¹ Se bilaga 2.

⁷² God forskningssed, Reviderad utgåva, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2017, https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningssed_VR_2017.pdf s.40

⁷³ God forskningssed, Vetenskapsrådet, 2017, https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningssed_VR_2017.pdf, s. 8.

En egen position

Heteronormativitet som mall

I detta kapitel analyserar vi vårt material och presenterar utdrag ur intervjuerna med informanterna. Intervjuerna går på så vis in i varandra och vi väver samman informanternas berättelser med vårt teoretiska ramverk. I det här avsnittet behandlar vi några av de teman som varit centrala i informanternas berättelser, som vi har tolkat utifrån en queerteoretisk förståelse av begreppen heteronormativitet, tvåsamhet och livsmanus. Vi har valt att inleda analysen med dessa teman då de har framträtt på olika sätt i samtliga av informanternas berättelser.

Tvåsamhetens krav

I samtalen med informanterna kommer heteronormativa föreställningar kring familjebildning och moderskap till uttryck. Informanterna förhandlar med dessa normer som på olika sätt återkommer i intervjuerna. Flera av informanterna berättade att de ville träffa någon att skaffa barn med men eftersom de upplevde en tidspress vad det gällde sin fertilitet valde de att skaffa barn som ensamstående. De uttryckte en längtan efter en heteronormativ familjebildning men när denna inte fanns inom räckhåll skaffade de barn ändå.

Vi satt och pratade i Idas vardagsrum medan lille Kim lekte och ritade teckningar. Medan musik från Kims platta spelade i bakgrunden berättade Ida:

När man är yngre så tänker man ju att man ska träffa en kille helt enkelt och få barn på det vanliga sättet, det hade jag också tänkt mig, men sen när det inte blev så så tänkte jag 'jag kanske ska göra det på det här sättet' men så hände lite andra saker och jag träffade någon ett tag och sådär. Alltså det är väl inte det första man tänker sig kanske. Det har väl mognat fram med tiden eftersom jag märkte att snart är det för sent liksom. - Ida

Ida ger uttryck för en föreställning om att skaffa barn är något man gör ”på det vanliga sättet”, efter att ha ”träffat en kille”. Känslan av att tiden rann iväg gjorde att hon valde att skaffa barn på egen hand. Att skaffa barn är en handling som är kopplad till heteronormativa föreställningar om familjebildning och genus. Den romantiserade bilden av livet i en kärnfamilj syns i allt från filmer om att finna meningen med livet till reklamer för godis. Med begreppet heteronormativitet läggs fokus på själva normsystemet för att närmare granska hur normerna som system fungerar för att organisera livet.⁷⁴ Heteronormativa familjebildningar och relationer blir likställda med det normala sättet att leva på. Ida talade om hur hon tidigare hade tänkt sig att det var självklart att hon skulle träffa en kille att skaffa barn ihop med vilket är ett uttryck för en sådan heteronormativ föreställning. Att Ida såg det som en självklarhet och sa att få barn genom donation inte var ett förstahandsval kan ses som att heteronormativa föreställningar internaliseras och på så vis får det heterosexuella livet att framstå som naturligt, åtråvärt och allomfattande. Det som faller utanför heteronormen kan ses som onaturligt och avvikande, vilket Ida bekräftar när hon säger att detta inte är “det vanliga sättet” eller att detta inte var “det första man tänker sig”.

Hemma hos Karin hasar lille Robin skrattande runt bland legoklossarna medan Karin hänger tvätt. Karin berättar att hon redan när hon började fundera på att skaffa barn visste hon att hon ville göra det själv. Hon ville efter en lång relation vara ensam och upplevde det som problematiskt att börja dejta i syfte att hitta en man att skaffa barn med:

Planen var så att jag ska ha barn och jag gick in i det hela själv [...] för att det kändes... om jag har bestämt mig så här jag ska ha barn, om jag då skulle börja dejta, då hade det varit du vet, då hade jag suttit med en man på en dejt och så hade jag tittat på den här mannen och varit så här ‘blir du en bra pappa till mina barn?’ istället för det här ‘vill jag leva med dig?’ ‘tycker jag om dig?’ alltså du vet! Och jag, för mig kändes det fel, för mig kändes det, det kommer inte bli rätt så. - Karin

Karin berättar vidare att hon kan “titta på par och undra hur de får ihop det”. Vid sidan av att ta hand om barnet ska man som par även underhålla en relation, en relation som ställer

⁷⁴ Ambjörnsson, *Vad är queer?*, 2016, s. 48.

kraven att vara förälskad och glad. Karin menade att hon nu istället har mer tid både till sitt barn och till sig själv: "Ibland upplever jag såhär *par* oftare behöver barnvakt." Frida delade samma uppfattning - hon trodde att det kan vara ett större jobb att skaffa barn tillsammans med en man än att göra det själv:

Jag tror att många tror att det är väldigt mycket jobbigare att vara ensamstående mamma än att vara två. Men jag upplever det verkligen inte så, det är jättemånga andra som jag har pratat med som håller med om det. Jag tror att det är för att man inte har en relation att vårda, och man inte har en annan person att ta hänsyn till hemma eller ha förväntningar på som oftast inte infrias [skrattar]. För det är verkligen inte jämställt än, vad gäller barn och familjelivet och hemmet och så. Även om många par kanske tycker att de är jämställda innan barnen kommer så jag känner i varje fall inga, eller jag känner ju till givetvis folk där pappan tar precis lika mycket ansvar som mamman men det är ju fortfarande väldigt få familjer tror jag som det är så i. Så jag tror att den biten, att behöva vara en bra partner och ta hänsyn till sin man och allt det, det tror jag är jobbigare än att bara göra allt själv. - Frida

Att vara ensam ansåg Frida kan vara lättare än att vara två av olika anledningar. Hon underströk att många irritationsmoment försvinner, som förväntningen på att arbetet ska fördelas lika vilket leder till besvikelse, ilska och konflikter när detta inte uppfylls. Hon pekar här på den ojämlikhet som alltjämt råder inom heterosexuella parrelationer, där kvinnor i utför en större del av det obetalda arbetet i familjen än vad män gör.⁷⁵ Irma berättade om sina erfarenheter av att växa upp med en mamma som "ska lösa allt". Under sin uppväxt upplevde hon aldrig att de vuxna i familjen samarbetade. Att själv inte ha en medförälder är därför något hon är van vid; "Man är ju typ en projektledare, hela tiden... around the clock liksom. Det är ju mest så vi vuxit upp sen barnsben liksom och sen har det blivit så i min föräldraroll också." Irma berättade att hon ville skaffa barn som ensamstående på grund av erfarenheter från tidigare relationer med män. Ett av hennes barn blev till i en tidigare relation, men relationen tog slut och hon längtade efter ett barn till. Irma berättade att hon var motvilligt inställd till att börja leta efter en man att skaffa barn med när det inte var en relation hon var ute efter:

⁷⁵Grönlund, Emma, SVT, *Kvinnor gör fortfarande mest hemma*, 2018-02-20, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/fortfarande-stora-skillnader-mellan-man-och-kvinnor> (hämtad 2019-03-08).

Jag har väldigt dåliga erfarenheter av parrelationer och jag har visserligen ett relationsbarn men jag har aldrig någonsin haft en medförälder och jag kände att jag ville inte... jag ville inte skaffa barn ihop med någon igen för det har varit så mycket trassel med Charlies pappa liksom så att då blev det så att då sparar jag pengar och sen så åkte vi till Danmark. - Irma

Irmas erfarenhet av att skaffa barn ihop med en man gjorde att hon valde bort detta inför andra barnet. Irma berättade att allt arbete med barnet och hemmet föll på henne och denna upplevelse präglade beslutet att skaffa ett till barn som ensamstående:

Så var det väl någon som [frågade] 'men hur ska du orka?' så ja... jag har varit själv, ända sedan min stora var liten, så att jag är ju van. Jag har ju aldrig haft en medförälder. Jag levde ju ihop med hennes pappa i tio och en halv månad men... han gjorde ju ingenting alls. *Jag* gjorde allt hemma liksom, barn och rätta hemmet. - Irma

Tine delade till viss del denna syn. För intervjun med henne ses vi på ett av Göteborgs universitetsbibliotek. Vi sitter i ett grupprum och Tine har Sam i famnen. Hon berättar att hon inte var ute efter att ha en relation och beskrev föräldraskapet som ensamstående som lättare än det tillsammans med en man; ”Jag jämför det med att vara mamma tillsammans med någon som jag var förut. Jag upplever det faktiskt som lättare. För att vi inte hade en så bra relation kanske. Så på så vis är det lättare.” Olika former av förväntad trasslighet vid en tvåsam familjebildning gör att kvinnorna väljer att skaffa barn själva. Rich menar att mannen i familjen kan försvåra moderns situation. Begreppet ”familj” betyder enligt Rich egentligen ”modern”, då modern bär det stora ansvaret i både barnuppfostran och hushållsarbete.⁷⁶ I sociologen Carin Holmbergs socialpsykologiska studie *Det kallas kärlek* kartlägger hon obetalt arbete i samborelationer och studien visar att det i stor utsträckning är kvinnor som står för majoriteten av arbetet i hemmet. De patriarkala strukturer som finns i samhället i stort går att återfinna i parrelationer. Alltså finns en underordning och överordning i heterosexuella

⁷⁶ Rich, *Av kvinna född*, 2009, s. 46.

relationer som är förknippade med manssamhällets fortlevnad i Sverige, menar Holmberg.⁷⁷ Att några av kvinnorna valt bort en man i sitt föräldraskap kan ses som en strategi för att undvika exploatering i hemmet. De kvinnor som är ensamstående föräldrar besparar sig risken att hamna i de situationer Holmberg undersöker i sin studie. Utifrån hur en del av informanterna har talat om detta framstår det som ett aktivt och medvetet val.

Att på olika sätt behöva förhålla sig till normer kring tvåsamhet återkommer i informanternas berättelser. En del av informanterna ville inte skaffa barn tillsammans med en partner över huvud taget utan gjorde valet att bli ensamstående *just för* att de ville göra det själva. Informanterna vittnade om en slags ”tvåsamhetens krav”, där ideal och förväntningar på kärleksrelationer gör att projektet att skaffa barn tillsammans framstår som besvärligt och icke-önskvärt. Ylva Elvin-Nowak, doktor i psykologi, beskriver föräldraskap inom den heterosexuella kärnfamiljen som könspräglat och menar att just positionen som förälder är den mest könsspecifika i samhället. Kvinnor och män tilldelas olika positioner inom denna familjeform, där ett slags yttersta ansvar över hem och barn så gott som alltid tillfaller kvinnan.⁷⁸ Detta ansvar är sammanflätat med de normer som omgärdar det Ambjörnsson beskriver som utmärkande för Butlers heteromatrix: utifrån de förväntade kategorierna ”kvinna” och ”man” uppträder endast två möjliga positioner, två positioner vars beteenden och kroppar ställs mot varandra och som förväntas ha en romantisk och sexuell relation till varandra.⁷⁹ Exempel på detta finns i olika former av kultur. I allt från Puccinis operor till *Pretty Woman*s kärleksmöte till *Paradise Hotels* relationsspel återskapas dessa positioner.⁸⁰ Både inom kärlekshotellets väggar såväl som inom hemmets leder detta dock till en kravfylld situation, framförallt för kvinnan. Vissa känslor, romantiska och sexuella, förväntas uppträda på ett bestämt sätt samtidigt som det rent praktiska arbetet som mamma ska få plats inom relationen utan att allt för mycket friktion uppstår.

⁷⁷ Holmberg, Carin, *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*, Anamma, Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 1993, s. 112-113.

⁷⁸ Elvin-Nowak, Ylva ”*Mamma, pappa, barn. Den heterosexuella kärnfamiljen som förhandlingsplats och som jämställdhetsmotståndare.*” I Elvin-Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne, *Att göra kön: om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*, Bonnier, Stockholm, 2003, s. 172-173.

⁷⁹ Ambjörnsson, *Vad är queer?*, 2016 s. 94.

⁸⁰ Puccini, Giacomo <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/giacomo-puccini>
Pretty Woman Amerikansk film från 1990 https://www.imdb.com/title/tt0100405/?ref=fn_al_tt_1
Paradise hotel <https://www.tv4play.se/program/paradise-hotel>

Förhandlingar med heteronormen

Heteronormativa föreställningar utmanas på olika sätt in i familjeformen frivilligt ensamstående mamma. Inför intervjuerna med informanterna hade vi en uppfattning om att kvinnorna möter negativa reaktioner från omvärlden, något som visade sig inte stämma i lika stor utsträckning som vi trodde. Överlag har alla blivit positivt bemötta när de berättat för folk i sin omgivning att deras barn kommit till genom assisterad befruktning. De fåtal kommentarer som varit av negativ karaktär har handlat om sexistiska föreställningar om att kvinnor som skaffar barn som ensamstående är fula, egoistiska eller osolidariska med män. Många av omgivningens kommentarer ger dock uttryck för ett heteronormativt kärnfamiljsideal, även om de inte verkar haft uppsåtet att sära eller ifrågasätta. Karin berättade att hennes familjeform ofta sätts i relation till en heteronormativ familjebild - ovanför barnens namnskyltar på förskolan sitter även namnen på föräldrarna, som Karin sa bara består av ett kvinno- och ett mansnamn. Hon menade att hennes barn kommer avvika, vilket även gäller barn till föräldrar som består av icke-heterosexuella par eller barn till familjer där det finns fler än två vuxna. Karin hade däremot inget emot att den typen av information finns på förskolorna, utan menade snarare att ett försök att dölja att alla familjer inte ser likadana ut riskerar att påverka barnet negativt. För henne är det naturligt att prata med sitt barn om "ägg och spermier" och menade att det för henne är en självklarhet att tala om andra familjebildningar också, inte bara ensamstående. Barn, berättade hon, förstår ofta sådant som vuxna inte accepterar och berättar om ett samtal med sina kompisars tioåring:

Barnet var såhär men, men har ditt barn ingen pappa... nä sa jag, Robin har bara en mamma, jaha... och så kommer min kompis då och säger till hen men du kommer ju ihåg din klasskamrat, hon har ju två mammor... aja, så det är som det fast det bara är en mamma. Jaha, sa hen. Det var inget mer, dom är ju såhär bara nyfikna på hur funkar det där. - Karin

Karin berättade att den stora frågan för henne är hur Robin kommer fundera kring dessa frågor när hen blir äldre. Hon menade att det säkert är många barn i Robins situation som, likt vissa adopterade, genomgår någon form av identitetskris. Samtidigt påpekade Karin att det inte är självklart att det kommer bli så. Man får ta det steg för steg, menade hon. Vad hennes

barn eventuellt kommer gå igenom som skulle kunna vara känsligt, annars sa Karin att hon är en person som tar saker med ro. Vad det gäller beslutet att skaffa barn som ensamstående menade hon att det nog inte finns någon som har tänkt för lite innan beslutet fattas:

Jag tror heller inte att jag har träffat den människan. Tvärtom, det tänks oerhört länge innan man tar ett beslut. Det är väl ett av världens mest planerade barn, de som tillkommer så här. Tillsammans med andra som naturligtvis genomgår liknande processer och tillsammans med folk som adopterar och så. Det är väldigt genomtänkt. - Karin

Karin uttalande understöds av forskning som visar att självvalt ensamstående mammor har funderat länge och noga innan de skaffar barn. De har också diskuterat med familj och vänner och sett till att de har den ekonomi och det sociala nätverk som behövs.⁸¹ Tine berättade att hon ofta får höra från kvinnor som själva funderat på att skaffa barn som ensamstående. Tine sa att kvinnor hon träffat ofta såg detta som ett alternativ ifall de inte skulle träffa någon att skaffa barn ihop med. En av få negativa reaktioner var från en manlig bekant som undrade; "Men om alla kvinnor gör så här, vad ska hända med alla män som vill bli pappor?" Frida menade att personer i hennes omgivning är nyfikna och ställer mycket frågor, framförallt om donatorn. Många undrar om hennes barn kan leta upp honom och om Frida vet vem han är. Detta trodde Frida kan bero på att vara frivilligt ensamstående är något många inte vet särskilt mycket om. Vid ett tillfälle ställde Frida upp och pratade om att vara frivilligt ensamstående i radio:

Alltså enda gången jag har fått riktigt negativa kommentarer det var när jag var med i radio på deras hemsida. Folk som tycker att man är egoist som skaffar barn på egen hand. Att man fråntar dem rätten till en pappa som är så himla viktigt att ha. Att man fråntar dem en halv släkt. Allt dåligt de kunde komma på typ. - Frida

Frida berättade att hon inte tog illa vid sig av de negativa kommentarerna, vilket hon menade bland annat beror på att hon är säker i sitt beslut att skaffa barn som ensamstående. Frida sa att några av de som kommenterat hennes medverkan i radio hävdade att forskning visar att

⁸¹ Golombok, Susan, *Moderna familjer: barn och föräldrar i nya constellationer*, Första utgåvan, Natur & Kultur, Stockholm, 2018, s. 169.

barn till ensamstående mår sämre och presterar dåligt i skolan, något hon avvisade och menade att det är skillnad mellan att vara frivilligt ensamstående och att vara ofrivilligt ensamstående. "Då finns det ju ett trauma bakom. Pappan har ju lämnat både mamman och barnet. Eller den kan ha gått bort eller bara inte vill ha barnet." Den forskning som hittills gjorts gällande barns påverkan av att växa upp i familjetypen frivilligt ensamstående mamma visar att det inte leder till varken psykisk ohälsa eller sämre skolresultat i större utsträckning än barn i traditionella kärnfamiljer.⁸² De negativa kommentarer Frida möttes av på nätet är alltså, som hon konstaterar, felaktiga sett till forskningen. Kritiken mot att en kvinna ensam modrar barnet präglas fortfarande av myter och felaktiga antaganden, något som även gäller andra moderna familjebildningar. Motståndare till dessa, som hävdar att kärnfamiljen är det bästa för barnen, grundar ofta sina åsikter i personliga moraliska uppfattningar eller av religiösa skäl. Den forskning som finns på området strider mot dessa uppfattningar, och pekar istället på att det bästa för barn är en trygg och kärleksfull uppväxt.⁸³ Trots detta används kärnfamiljsidealet som argument för förhindra politiska reformer som öppnar upp för andra familjekonstellationer. Att Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna röstade emot lagförslaget för assisterad befruktning för ensamstående är ett exempel på detta.⁸⁴ Även Karin vittnade om negativa kommentarer som kommer från anonyma personer på nätet. Hon berättade att hon brukar gå in och läsa kommentarerna på nätforumet Flashback, något hon avråder andra från att göra:

Man får läsa väldigt mycket såhär 'om man är för ful för att kunna behålla en man då har man inte rätt till barn' och sånt där, jag bara, ja precis... om jag nu är för ful för en man så ja... jag tycker det mest, jaja, då vet jag vad jag kan möta. Då kan jag göra ett svar för det. Även om just den kommentaren vet jag inte om jag ens skulle bevärdiga med ett svar faktiskt. - Karin

Ensamstående mammor har ofta kritiserats och blivit fördömda i medier, och nu har kritiken även börjat gälla mammor som valt att skaffa barn som ensamstående. Kvinnorna anklagas

⁸² Golombok, *Moderna familjer*, 2018, s. 181.

⁸³ Ibid, s. 249.

⁸⁴ Riksdagen. "Beslut. Ensamstående kvinnor kan få assisterad befruktning (SoU3)", 2016-01-13.

Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/assisterad-befruktning-for-ensamstaende-kvinnor_H301SoU3 (hämtad 2019-03-01).

ofta för att vara själviska i sina beslut att skaffa barn.⁸⁵ Dessa attityder uttrycks även i de negativa kommentarer som Karin och Frida har stött på genom i olika medier. Att det sker på nätet kan tolkas som att den misstro som finns mot frivilligt ensamstående mammor är något som uttrycks i anonyma rum snarare än i mötet mellan människor med en relation till varandra.

Föreställningar kring hur en mamma ska vara och vad moderskap förväntas göra med kvinnor uttrycks både i det privata och offentliga. Johansson pekar på hur föreställningar kring moderskap samspelar med föreställningar om femininitet och identitet. Ideal kring moderskap påverkar kvinnor, oavsett om de är föräldrar eller ej.⁸⁶ Tine menade att det finns normer kring att som gravid förväntas vara lycklig och tycka det är fantastiskt, normer hon påpekade alltid finns men som för henne förstärktes under graviditeten. Hon berättade att hon visserligen var lycklig över att vara gravid men att hon samtidigt var för trött för att orka känna det i någon större utsträckning. Som gravid kvinna förväntas man nästan vara lite helig, sa hon. “Jag kände mig inte så helig. Inte alls.” Gällande att vara småbarnsförälder finns samma typer av normer, men Tine konstaterade att hon inte upplever dem som särskilt pressande då hon menar att hon uppfyller normen. Tine berättade; “jag har fått en ganska lätt bebis och har verkligen varit glad och lycklig efter att Sam kom.” På så vis har hon inte upplevt stress kring normer och förväntningar att känna sig lycklig över att vara småbarnsförälder, något hon tror att många andra gör. Denna aspekt belyser Rich, med sina egna erfarenheter som grund. Hon menar att det finns sidor av moderskapet som är mörka, plågsamma och smärtsamma, detta i kontrast till de traditionella skildringar av moderskap där den romantiserade bilden ofta dominerar. På så vis blir dessa negativa känslor “förbjudna”. Den moder som Rich upplever att hon förväntades vara stämde inte överens med verkligheten och det ledde till känslor av skuld och skam.⁸⁷ Den frustration och vrede som kom med moderskapet, men också det stora arbetet i att hålla dessa känslor i skick, beskriver Rich som utmattande. “Jag förföljdes av modersstereotypen, vars kärlek är ‘ovillkorlig’ och av de visuella och litterära bilderna av moderskapet som enda identitet.”⁸⁸ Rich berättelse skildrar moderskapets svårigheter som i

⁸⁵ Golombok, *Moderna familjer*, 2018, s. 167.

⁸⁶ Johansson, *I moderskapets skugga*, 2014, s. 17.

⁸⁷ Rich, *Av kvinna född*, 2009, s. 30.

⁸⁸ *Ibid*, s. 18.

sig ledde till raseri och irritation, men att dessa känslor förvärrades genom den ideala moder hon ansåg att hon borde vara.

Livsmanus - att leva livet i en viss ordning

Utöver heteronormativitet framträder ålder som en viktig aspekt i informanternas berättelser. I flera av intervjuerna återkom siffran trettiofem som en slags varningsklocka.

Medan vi dricker kaffe på Irmas arbetsplats berättar hon om sin resa till att bli förälder och de tankar som låg bakom beslutet:

Av någon anledning så har jag ända sen jag var barn haft en inre spärr att efter trettiofem vill inte jag va gravid och jag var trettiofyra och ett halvt [...] så jag har inte fem år på mig att stå i kö liksom. - Irma

Irma visar här att hennes ålder blir avgörande i beslutet att skaffa barn. Hon hade ”av någon anledning” alltid velat bli gravid senast vid denna ålder, något som kan tolkas som uttryck för ett heteronormativt livsmanus där det ses som opassande en kvinna blir mamma efter en viss ålder. Samtidigt pekar regelverket för ensamståendes rätt till assisterad befruktning på hur normer kring föräldraskap och ålder är en praktisk realitet som kvinnorna måste förhålla sig till: trots att kvinnors fertilitet är högst individuell finns en åldersgräns på fyrtio för hjälp till assisterad befruktning inom landstingen.⁸⁹ Irmas berättelse vittnar om hur dessa normer tar sig uttryck, dels i form av internaliserade föreställningar kring när det passar sig för henne att som senast bli förälder, men också när hon faktiskt får lov att göra detta med assistans från sjukvården. Samtidigt som en tidsbegränsad fertilitet är ett faktum som både individer och regelverk behöver förhålla sig till. Vi tolkar Irmas resonemang kring att bli förälder innan en viss ålder som ett möte mellan biologisk kropp och kultur där biologi förstärker, och i viss mån även ger upphov till, föreställningar kring naturlighet och lämplighet. Här samspelar alltså rent biologiska faktorer med kulturella uppfattningar rörande *när* en kvinna bör, och får, skaffa barn.

⁸⁹ Sveriges kommuner och landsting. *Rekommendation om enhetlighet i landstingens och regionernas erbjudande av offentlig finansierad assisterad befruktning*. 2016. <https://skl.se/download/18.3f360f81154baabbb531975d/1464005701156/SKL-Rekommendation-assisterad-befruktning-forslag-20160419.pdf> (hämtad 2019-03-07).

Vid intervjun med Frida i hennes vardagsrum beskriver hon en liknande process där hon satte upp en gräns för sig själv - hon hade bestämt att om hon inte hade träffat "rätt person" vid trettiofyra skulle hon skaffa barn själv. Hon ändrade sig sedan: "sen när jag var trettiofyra så kände jag såhär, varför ska jag gå runt och vänta? Jag vet ju vad jag vill." I Brittias berättelse framträder den biologiska begränsningen som en huvudfaktor i hennes beslut att skaffa barn, innan det blev för sent. Britta bjuder på kaffe i sin lägenhet där VAB-dagarna precis avslutats. Hon berättar att hon gärna levt i en parrelation och hade väntat med att skaffa barn om möjligheten funnits. Men fertilitetsutredningen visade att hon hade dåliga värden och att möjligheten att bli gravid var liten. På grund av tidsaspekten valde hon därför att skaffa barn som ensamstående. Att under tidspress hitta en partner att bilda familj med lockade henne inte:

Jag orkar inte hålla på och dejta utifrån att jag då blandar in att jag vill hitta en pappa som jag kände då att jag hade börjat göra nånstans liksom, jag vill träffa en underbar man för att jag vill va med *honom*. Jag vill va i en relation och låta den ta tid och växa och... eller inte växa beroende på vad som händer. Det var väl då jag kände att det blev ganska, att det här med skaffa barn på egen hand för mig kändes liksom inte så långt borta längre. - Britta

Frida berättade om liknande känslor och tankar som Britta delade med sig av:

När min senaste relation tog slut så kände jag att jag ville verkligen ha barn och jag började dejta lite och så där men det var inte... jag blev extremt kräsen när jag dejtade och till slut kände jag väl så här att... det var nog egentligen inte dom killarna det var fel på utan jag var inte ute efter att dejta, jag var ute efter att hitta någon som skulle bli pappa till mitt barn. - Frida

När Britta och Frida kände att projektet att träffa en partner att skaffa barn tillsammans med blev för stressande valde de alltså att bli föräldrar på egen hand. På så sätt sker en förhandling med de normer som finns kring hur familjebildning bör gå till. Ambjörnsson och Bromseth beskriver hur föreställningar kring ålder är nära förbundna med ett heteronormativt livsförlopp där vi, för att inte framstå som omogna eller obegripliga, förväntas göra saker i en

viss ordning. De menar att samtidens föreställning kring när övergången mellan barndom och vuxenhet sker är just i bildandet av en familj, en familj som följer en specifik heterosexuell kärnfamiljssmall. Att bli biologisk förälder inom en tvåsam heterosexuell kärleksrelation likställs med mognad och föräldraskapet blir på så sätt en vuxenmarkör. Ett förväntat livsmanus för en kvinna kan till exempel sägas bestå i att i tjugooårsåldern skaffa en partner av motsatt kön och i trettioårsåldern skaffa barn tillsammans med partnern.⁹⁰ Gör hon inte det kan hon framstå som omogen eller icke-vuxen. Att befinna sig i trettioårsåldern, utan partner eller barn, kan därför ses som en varningsflagga för att en kvinna riskerar att avvika från livsmanuset, likt Rachels reaktion vi beskrev i det inledande kapitlet.

Donatorn, inte pappan - språk och makt

Föreställningar kring familj uttrycks genom språket. Gemensamt för alla informanter är att spermadonatorn inte benämndes som ”pappa”, något som omvärlden ibland ser som obegripligt. Irma berättade:

Det jag möter oftast är ju att folk tjarar om Charlies pappa. Men hen har ju ingen pappa, hen har en donator. I framtiden kan hen ju *välja* någon manlig person om hen vill som en pappa, eller så väljer hen att inte välja liksom, det får hen avgöra själv när hen blir större. Men det är väl det som har varit det största liksom, att alla folk tjarar om Charlies pappa hit och dit. - Irma

Här vittnade Irma om omvärldens heteronormativitet. Det framstår som obegripligt att det inte finns någon pappa med i bilden och heteronormativa föreställningar krockar med det här sättet att skaffa barn. I Tines fall resulterar detta i att hon undviker ämnet i nya sociala situationer:

Jag [kan] uppleva att jag nästan mörkar det för ytligt bekanta [...]. Jag liksom undviker [att] berätta för jag har inte tid att gå in i den diskussionen nu, eller det kanske inte är relevant eller kanske krystat att säga så kan jag bara undvika. Får jag direkt frågan, så svarar jag absolut men om det inte kommer på tal direkt så kanske inte jag berättar att Sam inte har en pappa - Tine

⁹⁰ Ambjörnsson, Fanny & Brometh, Janne. När du gifter dig och får barn... I *Livslinjer: berättelser som ålder, genus och sexualitet*, Fanny Ambjörnsson & Maria Jönsson (red.), 2010, s. 205-207.

Informanterna delar alla synen på att barnen inte har någon pappa - de har en donator. Detta krockar med invanda föreställningar om kärnfamiljen som bestående av mamma, pappa och barn, normer som även barnen verkar få med sig från tidig ålder.⁹¹ Frida berättade om hur hennes barn har kommit hem från förskolan och pratat om en pappa:

Ja det har Alex ju börjat prata om för länge sen. Så här; 'mamma och pappa' och då blir jag så här 'oj ska hen.. ska vi börja prata om det så tidigt?' [skrattar] så då... hen brukar mest, om hen säger något om pappa så kan jag säga så här 'men vi har ju ingen pappa i våran familj', 'nej det har vi inte' säger hen då och så är det inget mer med det. Men sen tänker jag att det kommer säkert komma mer frågor, när hen blir lite större och förstår vad det innebär. Även om hen vet att vi inte har någon pappa i våran familj så förstår hen nog inte vad det betyder. - Frida

Att heteronormen påverkar oss redan som små barn, bekräftas i kvinnornas berättelser. Frida berättade att det finns ett dåligt utbud med böcker, sånger och TV-program som visar andra familjekonstellationer än de heteronormativa. Detta kan vara en av anledningarna till att barn tidigt har en uppfattning om vad som ses som naturligt och självklart eftersom omvärlden är full av dessa bilder. Frida berättade att hon tänker ta med andra böcker till förskolan, där hennes barns familjeform finns representerad, för att barnen ska kunna få andra perspektiv på hur en familj kan se ut. Diskussionen om donatorn återkom i intervjuerna - Karin berättade att hon är noga med att bland sina närmaste klargöra skillnaden mellan en donator och en pappa:

Jag är väldigt noga med att i min familj, jag har lärt min egen familj, sen vad jag möter i samhället det spelar ingen roll, det finns folk som använder ordet pappa eller grejer, men jag är ganska noga med att säga att Robin har en donator, bara för att göra skillnaden på det för att... jag vill inte heller att hen ska växa upp och folk då tror att det finns en frånvarande pappa, någon som stuckit från sitt ansvar eller någonting heller då utan hen har en donator, det är väldigt tydligt om man donerar som man att... att du har inget ansvar och du är liksom inte pappa för att... för mig är en pappa någon som rent juridiskt har ett ansvar och man har ett

⁹¹ Bercrona, Linn och Krantz, Maja, *En familj är två eller en vuxna... och sen barn - En tematisk analys av hur barn till frivilligt ensamstående mammor och barn till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om familj*, masteruppsats, Linköpings universitet, 2014, s. 87-88.

försörjningsansvar exempelvis och ett uppfostransansvar, ett närvaroansvar kan jag tycka. Och här finns inget sånt. - Karin

Även Britta berättade att hennes barn har börjat fråga efter en pappa eftersom de andra barnen på förskolan blir hämtade och lämnade av sina pappor. Michell är ännu för liten för att de ska kunna ha ett riktigt samtal om det men Britta sa att hon började formulera det högt för sig själv redan då hon ammade - i deras familj finns det ingen pappa utan det är de två, tillsammans med andra släktingar. Britta är den som modrar barnet och understryker här att det krävs ett deltagande i barnets liv för att bli en förälder. Den som donerat sin sperma har varken ett ansvar för eller en relation till barnet. Med begreppet modrande läggs fokus på det som *görs*.⁹² Donatorn å andra sidan, modrar inte barnet tillsammans med mamman. Irma berättade att personer i hennes omgivning lägger tyngd vid donatorn som en pappa och berättar:

De [omgivningen] vet mycket väl [...] [hur] hen har kommit till men dom håller på att tjata 'ja men hon kan väl ta reda på vem hennes pappa är' och det liksom, fast han är ingen pappa och kommer aldrig å bli det, han kommer alltid bara vara en *donator* [...] en del har lite svårt att förstå det... men det är väl det här, vi är ju så inpräntade i det där mamma pappa barn liksom" - Irma

Irma berättade att många verkar tycka synd om hennes barn som inte har en pappa. Irma påpekade dock att barn med två juridiska föräldrar inte per automatik har två närvarande föräldrar, som det varit för hennes andra barn som har en pappa:

Mitt stora barn hade väldigt dålig kontakt med sin pappa fram tills för ett år sedan [...] många undrar "hur hade du tyckt att det hade varit liksom att vara utan pappa?" [...] fast om det hade fortsatt då med att mitt stora barns pappa hade fortsatt att välja bort Eli, att ha en hel *släkt*del som väljer bort en bara för att mamman och pappan gjorde slut. [...] men det kan ju komma som bonusfamilj istället. - Irma

Normer uttrycks och uppträder genom språket. Användandet av ordet "pappa" i detta sammanhang visar hur språket formar vår verklighetsuppfattning. Med "den språkliga

⁹² Holm, *Modrande och praxis*, 1993, s. 149.

vändningen” åsyftas ett skifte som skett: inom strukturalismen ses strukturer som fasta och lagbundna. Inom poststrukturalismen däremot, ligger fokus på hur meningsbärande och innebördsgivande diskurser snarare föder och formar handlingar och diskursiva praktiker.⁹³ Det är genom språket vi får vår förståelse av oss själva och vår omvärld, men det är också genom språkliga förskjutningar som en förändring av vår syn på oss själva och andra kan ske. Genom att använda ordet ”pappa” istället för ”donator” uttrycks en föreställning om en relation som i familjeformen ensamstående mamma faktiskt inte existerar. Den diskursiva tyngden i idén om ”pappan” är dock såpass stark att informanterna återkommande hamnar i situationer där frånvaron av en pappa behöver förklaras. Det handlar alltså inte om att byta ut ett ord, ”pappa”, mot ett annat, ”donatorn”, utan snarare om att *konceptet* pappa inte är adekvat för att förklara funktionen hos en donator. Pappa-diskursen gör att även barnen från tidig ålder börjar använda sig av den, samtidigt som informanterna aktivt försöker förklara för sina barn och för omgivningen att pappan i deras fall över huvud taget inte existerar. Genom att insistera på att använda ordet ”donatorn” skapas långsamt ett utrymme där andra positioner utöver den som mamma med eller utan pappa, möjliggörs.

Familj, nätverk och Femmis - Andra viktiga vuxna

För flera av informanterna är andra relationer viktiga för familjelivet. Många informanter beskrev andra vuxna, i första hand egna familjemedlemmar såsom föräldrar och syskon, som viktiga i deras relation till barnet. För Frida var kollegorna på jobbet viktiga, framförallt under graviditeten. Hon berättade att hon hade ett stort behov av att prata med andra och dela med sig av de små, vardagliga sakerna kring graviditeten och barnet. Frida var öppen med att hon ville skaffa barn som ensamstående och berättade detta för sina kollegor redan innan hon hade blivit gravid. Eftersom hon inte hade någon hemma att träffa varje kväll efter jobbet, fick istället kollegorna en betydande roll under graviditeten. Frida menade att hon inte kände sig ensam under tiden hon var gravid, hon hade många omkring sig, bland annat vänner, sin mamma och andra gravida femmisar. Men de vardagliga, små sakerna, kunde hon prata om med sina kollegor.

⁹³ Lenz Taguchi, *In på bara benet*, 2004, s. 63-64.

Vi menar att kvinnor positioneras utifrån huruvida de har barn eller inte. Britta berättade att folk i hennes omgivning blev glada för hennes skull när hon berättade att hon skulle skaffa barn. Samtidigt upplevde Britta att hon efter numera ofta blir bemött på ett annat sätt, i synnerhet från andra kvinnor som också är mammor. Personer som hon inte har haft kontakt med på flera år har börjat ta kontakt med henne, bara för att hon har fått barn: "Det är ganska uppenbart att man blir lite inflyttad i finrummet liksom." Britta menade att man tyvärr får en annan status när man själv skaffar barn. Inom den psykoanalytiska teoribildningen har det funnits en tradition av att se en naturlig modersinstinkt som medfödd, där moderskapet är det enda sättet för en kvinna att få en vuxen kvinnas identitet. På samma sätt som föreställningar kring mognad kan sägas vara kopplade till ett heteronormativt livsmanus, kan modersinstinkt ses som en identitet som kopplas till kvinnlig vuxenhet. Feminister har under 70- och 80-talen ifrågasatt det som benämns "det obligatoriska moderskapet", det vill säga att alla kvinnor förväntas bli föräldrar eftersom kvinnors identitet och moderskap förväntas vara synonyma.⁹⁴ Britta blir kontaktad av andra mammor som nu ser henne som en av "dem", något som kan ses som ett uttryck för denna uppfattning.

Britta berättade att hon ser själva familjen som bestående av henne och Michell. Samtidigt spelar hennes egna föräldrar en aktiv roll i barnets liv, på ett sätt som Britta inte hade riktigt hade förväntat sig innan. De hämtar Michell på förskolan en dag i veckan och hen sover ofta över hos morföräldrarna. Hon liknade barnets relation med morföräldrarna med den relation barnet hade haft med en pappa som inte längre vore tillsammans med mamman. Även Brittass syster, som bor i närheten, är mycket delaktig i Michells liv. Betydelsen av "signifikanta andra", morföräldrarna och system, träder fram i Brittass berättelser där hennes egen familj får en relation till barnet, vilket kan sägas spränger gränsen för uppdelningen familj/släkt. Karinss familjebeskrivning liknar Brittass: även för Karin är hennes föräldrar en aktiv del i familjens liv. Karin såg sin familj som "den lilla familjen" bestående av henne och Robin, men hennes föräldrar är aktiva i barnets liv. Detta menade Britta att föräldrarna antagligen inte hade varit i samma utsträckning om hon hade haft en partner. De uppgifter och ansvarsområden som en partner annars kanske hade tagit, hjälper hennes föräldrar till med: "dom har tagit ett jättestort ansvar... mamma var med när Robin föddes... fick klippa navelsträng och så där."

⁹⁴ Johansson, *I moderskapets skugga*, 2014, s. 45.

Även vänner bland andra Femmis-medlemmar kan sägas utgöra viktiga personer för familjen. Britta berättade om gemenskapet i Femmis som viktig, både för henne själv och barnet. Hon har flera vänner som är i samma situation som henne själv och beskrev det som en oväntat stor tillgång. Hon menade att den trötthet och stress hon kan uppleva som ensamstående är svår för personer i hyfsat jämställda parrelationer att förstå. Att kunna ventilera med andra personer i samma situation och få goda råd är därför viktigt. Vidare beskrev Britta en form av social mellanposition som uppstått efter att hon skaffade barn:

Man hamnar i ett konstigt fack som jag inte heller var beredd på att... när jag var singel och barnlös då tillhörde jag ju ändå singlarna liksom, typ om man tänker med sommarresor eller gå ut och koka middag eller sådär och jag trodde kanske när jag skaffa barn att jag skulle tillhöra dom med barn, men det gör jag inte, för att jag är fortfarande singel [...] jag upplever nog att jag inte liksom är såhär alltid inbjuden till parmiddagar för att jag är, jag är ju inte ett par [...] det är ju bara att vi har barn [...] på sommarresor när man, om man hyr hus tillsammans så här och det... jag kanske inte hade klarat det ekonomiskt ändå för det är också det när man reser med par och sådär men jag upplever inte heller att jag får frågan för att jag är inte ett par. Då kommer jag och mitt barn... så det som knyter oss ihop det är ju att vi har barn i ungefär samma åldrar men jag är fortfarande singel men singlarna kan jag ju inte dra till Frankrike med. Så det insåg jag förra semestern att jag är i ett fack som jag inte var inställd på ens fanns faktiskt och då blir det också tydligt för mig just att andra i samma situation *är* viktiga för mig liksom att ha vänskapsband med så att man då kan hyra hus på egen hand eller träffas på helgerna när andra umgås i sina familjebilder på ett annat sätt [...] det var jag lite oförberedd på. När jag pratat med andra så är det många som upplevt samma sak i, andra femmisar om man säger. Så att dom fyller absolut en större funktion än vad jag trodde... trodde skulle behövas liksom. Men inte på ett negativt sätt, det är bara saker som man lär sig efter hand liksom. - Britta

I sin analys identifierar Johansson en rad spänningar mellan vardagliga praktiker och kulturella ideal samt ett mellanrum mellan exkludering och inkludering, ett mellanrum som de intervjuade kvinnorna belyser i sina berättelser.⁹⁵ Britta vittnar om ett sådant mellanrum, som hon utmanar i sitt föräldraskap. Det blir därför viktigt att ha vänner med samma

⁹⁵ Johansson, *I moderskapets skugga*, 2014, s. 218-221.

familjebild att göra saker med på semestern och kunna umgås med på helgerna. På så sätt skapar hon relationer till personer som inte ingår i själva familjen men som likafullt blir deltagare i familjelivet i egenskap av vänner. Detta kan ses som ett slags kollektivt föräldraansvar som består av vänskapliga band snarare än biologiska.⁹⁶ Att befinna sig i denna situation blir en möjlighet för Britta att utmana det ”fack” hon själv upplever att hon placeras i av människor i andra familjekonstellationer. Hon sa att det i hennes nästa relation kommer vara viktigt för henne att ha ett öppet hem, där vännerna är välkomna för att de är hennes vänner och inte för att de ingår, eller inte ingår, i en parrelation. På grund av att hon själv har känt sig exkluderad vill hon jobba aktivt med att inte låta konstellationen bli avgörande för umgänget:

Om jag hamnar i en parrelation nu så skulle jag ju till exempel absolut se till att mina femmis-vänner fortsatt blev inbjudna. Även om dom inte har hamnat i en parrelation. För mig har det blivit väldigt viktigt nu att man bjuder in *vänner*, inte bara liksom, olika vänner för olika kvällar. - Britta

Tine berättade att hon får hjälp av andra vänner och familjer. Utöver det menade Tine att femmisarna hjälper varandra i mån av möjlighet. Bortsett från att Femmis-nätverket underlättar för mammorna är många av informanterna överens om att Femmis har stor betydelse för att barnen ska få träffa andra med samma slags familjebildning, vilket Frida beskrev på följande sätt:

Jag trodde absolut inte att det skulle vara så många andra frivilligt ensamstående mammor. Nej så det har varit helt ovärderligt och att Alex då får lära känna andra barn som är i ungefär samma ålder så dom kommer kunna leka när de växer upp och att de inte heller har någon pappa. Att det blir, inget konstigt eller så, i alla fall inte i det sammanhanget. Även om Alex säkert kommer få en massa frågor från andra barn och vuxna, i skolan eller hos kompisar, men just att det finns ett sammanhang där det är självklart. - Frida

Britta var en av dem som ansåg att det är viktigt för barnen att träffa andra barn utan pappor. Hon berättade att hon fick frågan av två andra barn som också har en frivilligt ensamstående

⁹⁶ Ibid, s. 216.

mamma, ifall hennes barn har någon pappa. När de fick svaret att så inte var fallet, svarade de: "nä, Michell är som oss." Att ha kontakt med andra barn med samma familjebild menar Britta kan hjälpa barnet genom tuffare perioder där det kan finnas risk att barnet blir retad eller ifrågasatt:

Det finns också barn som får med sig åsikter hemifrån som jag vill [...] rusta hen för och då tror jag att ett bra sätt är att vi umgås med andra som har samma familjebild som vi, en liten frizon för Michell [...] ifall det kommer jobbiga perioder [...]. Eller så gör det inte det men då har vi roligt med dom istället. - Britta

Britta fortsatte och förklarade; "Då känns det viktigt för mig att vi kan träffa andra familjer som är som våran så Michell ser att det inte är något konstigt."

Synen på vad en familj kan vara förändras. Johansson beskriver en utveckling mot en vidgad förståelse av familj och relationella praktiker inom queerteoretiskt influerad familjeforskning. Istället för att se familj och släktskap som något biologiskt och förutbestämt betraktas det snarare som något kontextuellt, socialt och kulturellt konstruerat.⁹⁷ Familjesociologen Carol Smart argumenterar för en släktskapsociologi där bland annat vänskap och relationer över hushållsgränser inkluderas. Hon fokuserar på *görandet* i relationer. Meads använder begreppet "signifikanta andra" för att beskriva viktiga relationer som inte nödvändigtvis behöver vara av biologisk natur.⁹⁸ Dessa diskussioner uppmärksammar hur relationer till andra släktingar utöver de biologiska föräldrarna, samt vänner och andra vuxna, är värdefulla i familjeformer som faller utanför en västerländsk kärnfamiljsnorm. I flera av informanternas berättelser framträder betydelsen av andra "viktiga vuxna", både i relation till barnet och mamman själv. För att återkoppla till Holms tankar om modrande som social praktik ser vi här hur modrandet utvidgas till att även omfatta andra personer som är viktiga i barnens liv.⁹⁹ Johansson använder "modrande", utifrån Holms definition av begreppet, som en beteckning på en omsorgspraktik som inte behöver vara kopplad till biologiska barn. Den kan även vara både individuell och kollektiv.¹⁰⁰ Vi menar, liksom Holm och Johansson, att modrande är

⁹⁷ Johansson, *I moderskapets skugga*, 2014, s. 59-60.

⁹⁸ Ibid, s. 61-63.

⁹⁹ Holm, *Modrande och praxis*, 1993, s. 139.

¹⁰⁰ Johansson, Monica, *I moderskapets skugga: berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*, Örebro universitet, 2014, s. 64.

något som görs i social praktik, både av biologiska och icke-biologiska föräldrar, men även av andra.

Agens - att skapa ett eget utrymme

Informanterna går på olika sätt emot förväntningar på hur familjbildning ska gå till. Ida beskrev att hon tänkte sig att familjbildningen skulle se ut på ett visst sätt; ”det vanliga sättet”, något hon valde bort när tiden gick och hon blev äldre. Att Ida går emot det traditionella och förväntade sättet att skaffa familj på kan ses som ett agentiellt motstånd. Trots att hennes önskningar går i linje med normer kring tvåsamhet och familjbildning väljer hon ändå att trotsa dessa genom att bli frivilligt ensamstående förälder. Även om hon skulle träffa en partner längre fram har hon kastat om ordningen i det förväntade livsmanuset. Britta, Frida och Irmas beslut om att skaffa barn utanför livsmanuset är också ett uttryck för agens. När Frida berättar att hon kände att hon inte ville “gå runt och vänta” för att hon redan visste vad hon ville, blir hon en aktör. Istället för att passivt vänta gör hon motstånd och handlar i enlighet med det hon önskar. Hon förverkligar sina intressen och förbättrar sin livssituation. Kvinnorna gör alla ett agentiellt motstånd när de handlar aktivt utifrån sina mål och går emot heteronormens föreställningar om tvåsamhet. Somliga av kvinnorna vittnar om svårigheterna att leva i relationer med män. Istället för att, mot sin vilja, skaffa barn tillsammans med en man väljer de att göra det med hjälp av assisterad befruktning. Genom att fatta detta beslut blir de till aktörer som inte accepterar den heteronormativa kopplingen relation-barn utan väljer att hoppa över relationsbildandet. De kan då vara ensamma i sin föräldraroll och på så vis undslippa eventuella krav och problem kopplade till tvåsamhetsrelationer. Kvinnorna fattar ett aktivt beslut utifrån sina egna intressen och önskemål, och formar sina liv utifrån dessa.

Språk och verklighetsuppfattning går hand i hand men utmanas samtidigt i informanternas sätt att tala om spermatorerna. Kvinnorna ser inte donatorerna som pappor. Trots att omvärlden talar om en pappa utifrån ett heterosexuellt tvåsamhetsideal skapar kvinnorna ett utrymme för sin familjbildning. Genom att inte benämna donatorerna som pappor skapar de aktivt en förståelse för den egna situationen. När Frida ser till att hennes barn läser böcker där andra familjekonstellationer blir representerade försöker hon utvidga förståelsen för hur en

familj kan se ut. Hon ser en brist, något som påverkar henne och hennes barns liv negativt, och gör ett val för att skapa en bättre livssituation för dem båda. Omvärlden talar gärna om en kärnfamilj, som återskapas i exempelvis böcker, men kvinnorna går emot detta sätt att tala om deras familjer som om en pappa fanns. Deras handling leder till en förskjutning som i sin tur leder till förändring.¹⁰¹ Kvinnorna skapar ett utrymme för något som "inte fanns" innan - en familjebildning helt utan en pappa.

Även om normer delvis är möjliga att omförhandla är det genom dessa vi får vår självförståelse och verklighetsuppfattning. Brittas upplevelse av att som mamma bli "flyttad in i finrummet" och Tines tankar om moderskapsnormer och lycka visar på att det agentliella utrymmet hela tiden stöter med och emot rådande diskurser, det som Lenz Taguchi benämner som "resonansbotten".¹⁰² Vissa diskurser, som de gällande exempelvis kön och familj, har en tyngd som gör dem svåra att utmana som individ. Samtidigt deltar individen i ett skapande och omskapande av diskurser och blir på detta vis ett subjekt.¹⁰³ Denna relation diskurs-individ illustreras i kvinnornas berättelser där starka normer kring hur moderskapet ska gå till delvis omförhandlas genom deras agentskap.

Genom nätverket Femmis skapar kvinnorna en plats för sig själva och sin familjebildning. Det är ett kollektivt agerande för att förbättra sin livssituation. Karin berättade: "det är ju naturligtvis skönt att vara i ett sammanhang där man helt plötsligt är norm". De gjort en förbättring för sig själva där de såg att något saknades. Med feministisk empowerment menas en positiv förändring i kvinnors självförtroende och självbild som möjliggör en kollektiv social mobilisering.¹⁰⁴ Femmis kan ses som ett exempel på detta. Kvinnorna har en identitet som förenar dem och genom handlingskraft och medvetenhet formar de en plats för sig själva och sina barn. Familjernas liv påverkas positivt av Femmis och genom det som kan benämnas som feministisk empowerment har de tillsammans gjort en social förändring för att göra livssituationen som frivilligt ensamstående mamma bättre. Makt är inte något som enbart utövas av personer på höga maktpositioner i samhället, i stängda och exklusiva rum, utan

¹⁰¹ Wikström, *(O)möjliga positioner*, 2007, s. 57-58.

¹⁰² Lenz Taguchi, *In på bara benet*, 2004, s. 110.

¹⁰³ Wikström, *(O)möjliga positioner*, 2007, s. 54.

¹⁰⁴ Lilja och Vinthagen, "Motståndsteorier". I Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, 2009, s. 56.

makt utövas överallt.¹⁰⁵ Där makt finns, finns också motstånd. När kvinnorna och deras barn umgås inom Femmis skapar de kollektivt ett eget utrymme.

¹⁰⁵ Ambjörnsson, *Vad är queer?*, 2016, s. 124.

Sammanfattande reflektion

Med fokus på våra frågeställningar kommer vi i denna avslutande del lyfta reflektioner från vår analys. Sammanfattningsvis kan informanternas upplevelser av att vara frivilligt ensamstående sägas präglas av en dubbelhet: å ena sidan frihet och agentskap, å andra sidan utmaningar då deras familjeform avviker från ett heteronormativt kärnfamiljsideal. Informanternas val att skaffa barn på egen hand genom assisterad befruktning grundar sig i en önskan att bli förälder som är starkare än en längtan efter att skaffa barn tillsammans med en partner. I berättelserna framträder två huvudsakliga skäl till varför kvinnorna valde att bli ensamstående föräldrar: en ovilja att skaffa barn tillsammans med en (manlig) partner och/eller en stress över att hitta någon medan möjligheten att bli gravid fortfarande fanns. Projektet ”att hitta någon”, att både ha en kärleksrelation och bilda familj med, upplevdes som stressande och kravfyllt. Därför valde somliga av informanterna att dela upp dessa önskningar i två och att skaffa barn fick bli ett projekt i sig. Andra ville inte bilda familj med någon över huvud taget utan gick därför direkt på alternativet att skaffa barn på egen hand. I vissa av informanternas fall var detta på grund av dåliga erfarenheter från tidigare relationer, för andra grundades beslutet i en önskan att vara både singel och förälder. Utifrån ett queerteoretiskt fokus på makt och avvikelse framträder i informanternas berättelser normer kring familjebildning som kan kopplas till heteronormativa kärnfamiljsideal. Dessa ideal utgår från att en man och en kvinna, som har en romantisk relation, skaffar barn med varandra. Familjebilder som avviker från denna mall framstår som onormala. Dessa normer bekräftas av informanterna, både i att somliga av dem själva önskar bilda familj på detta sätt, men också i de reaktioner som kommer från omvärlden. Att en pappa inte finns med i bilden framstår i informanternas berättelser som relativt ogreppbart för omvärlden. Vidare framträder en bild av moderskap som kopplat till normativa kvinnoideal. En kvinna som blir mamma får en annan status och hon ses som åldersadekvat utifrån ett heteronormativt livsschema där kvinnlighet kopplas samman med mognad.

Agens återkommer i vår förståelse av informanternas berättelser. En viktig faktor i informanternas beslut att skaffa barn på egen hand är en tidsbegränsad fertilitet, men också en föreställning kring när och hur det passar sig att bli förälder. Utifrån begreppet livsmanus

tolkar vi detta som ett uttryck för en ordning där livet bör levas på ett visst sätt. Informanternas familjeform rör sig utanför det heteronormativa livsmanuset - enligt livsmanuset ska kvinnan träffa en man att få barn med. När de inte gjort det kastar de om den förväntade ordningen. Denna process kan förstås genom agensbegreppet. På samma sätt gör de agentiellt motstånd när personer i omgivningen använder sig av ordet "pappa" och de står fast vid att det i deras familj inte finns någon pappa - däremot finns en donator. Trots att informanterna vittnar om en slags mellanposition, de är föräldrar men inte i en kärnfamilj, är de själva aktörer som skapar och definierar detta mellanrum. På så vis sätter de även den familjeform de själva ofta ställs bredvid under lupp. Hur familjerelationer kan se ut, och hur föräldraskap och modrande kan förstås, öppnas upp i kvinnornas berättelser. Deras familjer ser alla olika ut men i det mellanrum de delar skapas nya förståelser för vad en familj kan vara - i dessa fall en familj bestående av mamma och barn men där andra vuxna ofta spelar en viktig roll. Positionen som mamma blir i denna familjeform även frikopplad från relationen till en eventuell partner. Att vara mamma och singel blir inte en motsättning, utan två positioner som ibland kan sammanfalla, ibland inte. Genom att inte låta heteronormativa föreställningar kring familj och moderskap bli avgörande för huruvida kvinnorna blir föräldrar eller inte tänjer de på gränserna för vad som länge setts som en korrekt och naturlig kvinnlighet. Detta samspel mellan traditionella familjenormer å ena sidan och ett alternativt sätt att göra föräldraskap på förstås genom begreppet agens - kvinnorna befinner sig i en samhällelig kontext där de påverkas av normer och ideal, samtidigt som de genom sina önsksningar och val utmanar dessa. Kvinnornas moderskap blir så vis ett uttryck för motstånd.

Vidare forskning

Vidare forskning hade kunnat fördjupa dessa perspektiv ytterligare, inte minst ålders betydelse för hur vi uppfattar och identifierar varandra och oss själva hade varit intressant att undersöka vidare. Även betydelsen av klass samt geografisk placering hade kunnat belysa olika maktaspekter vad det gäller normer kring familj och moderskap. Att intervjua barn till frivilligt ensamstående kvinnor och undersöka vilka normer och föreställningar de möter skulle ge en djupare inblick i frågor som rör ämnet. Detta är aspekter vi gärna hade fördjupat oss i om studiens omfång varit större.

Källförteckning

Tryckta källor

Ambjörnsson, Fanny, *Vad är queer?*, 2. utg., Natur och kultur, Stockholm, 2016.

Ambjörnsson, Fanny & Bromseth, Janne. När du gifter dig och får barn... I *Livslinjer: berättelser som ålder, genus och sexualitet*, Fanny Ambjörnsson & Maria Jönsson (red.), 2010.

Arrhenius, Sara, *En riktig kvinna: om biologism och könsskillnad* [ny utg.] Pocky/Tranan, Avesta, 2002.

Beauvoir, Simone de, *Det andra könet*, Divan, Stockholm, 2002.

Björck, Nina, *Under det rosa täcket: om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*, [ny utg.], Bonnier pocket, Stockholm, 2012.

Boye, Katarina & Nermo, Magnus (red.), *Lönsamt arbete: familjeansvarets fördelning och konsekvenser : forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet*, Fritze, Stockholm, 2014.

Brembeck, Helene, *Inte bara mamma: en etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj*, Göteborg: Göteborgs universitet, 1998.

Butler, Judith, *Könet brinner!: texter*, Natur och kultur, Stockholm, 2005.

Elvin-Nowak, Ylva ”Mamma, pappa, barn. Den heterosexuella kärnfamiljen som förhandlingsplats och som jämställdhetsmotståndare.” I Elvin-Nowak, Ylva & Thomsson, Heléne, *Att göra kön: om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*, Bonnier, Stockholm, 2003.

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran. Intervjuer. I *Handbok i kvalitativa metoder*, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.), Stockholm: Lund 2015.

Frykman, Jonas & Löfgren Orvar, *Den kultiverade människan*, Gleerups, Kristianstad, 1996.

Golombok, Susan, *Moderna familjer: barn och föräldrar i nya konstellationer*, Natur & Kultur, Stockholm, 2018.

Halberstam, Judith, *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*, New York University Press, New York, 2005.

Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar, *Land och stad - svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*, LiberLäromedel, Lund, 1981.

Holm, Ulla M., *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*, Daidalos, Göteborg 1993.

Holmberg, Carin, *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*, Anamma, Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 1993.

Jackson, Alecia Youngblood & Mazzei, Lisa, A., *Thinking with theory in qualitative research: viewing data across multiple perspectives*, Routledge, New York, NY, 2012.

Johansson, Monica, *I moderskapets skugga: berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*, Diss. Örebro: Örebro universitet, 2014.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2017.

Lenz, Taguchi, Hillevi, *In på bara benet: en introduktion till feministisk poststrukturalism*, HSL, Stockholm, 2004.

Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan, "Maktteorier". I *Motstånd*, 2009.

Lorentzi, Ulrika, *Något bara kvinnor kan: normer, biologi, graviditet*, Atlas, Stockholm, 2008.

Lykke, Nina, *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, Liber, Stockholm, 2009.

Rennstam, Jens och Wästerfors, David. Att analysera kvalitativt material. I *Handbok i kvalitativa metoder*, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.), 38. Stockholm: Lund, 2015.

Rich, Adrienne, *Av kvinna född; moderskapet som erfarenhet och institution*, TBP, Johanneshov, 2009.

Tinnerholm Ljungberg, Helena, *Omöjliga familjen: ideologi och fantasi i svensk reproduktionspolitik*, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2015.

Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur, 2005.

Wikström, Hanna, *(o)möjliga positioner: Familjer från Iran och postkoloniala reflektioner*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2007.

Internetkällor

Alanko, Eira, ”Gör det här nu så kan kärleken komma sen” - reproduktion utan sexualitet, kandidatuppsats, Malmös universitet, 2017.

<http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/23890/Gör%20det%20här%20nu%20och%20så%20kan%20kärleken%20komma%20sen-%20Reproduktion%20utan%20sexualitet.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (hämtad 2019-03-18).

Björck, Therese & Hägg Amanda “Hon kan åka till sjukhuset och få bebisfrön där” - hur barn till frivilligt ensamstående mammor och till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om tillblivelse, examensuppsats, Linköpings universitet 2014.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:731176/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2019-03-18).

Bercrona, Linn och Krantz, Maja, *En familj är två eller en vuxna... och sen barn - En tematisk analys av hur barn till frivilligt ensamstående mammor och barn till olikkönade sammanboende föräldrapar pratar om familj*, masteruppsats, Linköpings universitet, 2014.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:725989/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2019-03-18).

Femmis.se <http://www.femmis.se/omfemmis/vilka/> (Hämtad 2019-01-30).

Forsberg, Malin, ”Kliniken ger kvinnor möjligheten att få barn”, Expressen, 2015-07-15.

Tillgänglig: <https://www.expressen.se/kvallsposten/kliniken-ger-kvinnor-mojligheten-att-fa-barn/> (hämtad 2019-03-01).

God forskningsred, Reviderad utgåva, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2017

https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Grönlund, Emma. *Kvinnor gör fortfarande mest hemma*, Sveriges Television, 2018-02-20.

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/fortfarande-stora-skillnader-mellan-man-och-kvinnor> (hämtad 2019-03-08).

Lundsten, Elin, *Barnmorskeledda fertilitetsklinikers arbete i Danmark: praktiker som flyttar gränser*, Göteborgs universitet, 2014-2018. Tillgänglig:

<https://kultur.gu.se/forskning/Forskningsprojekt/projektitel/barmorskeledda-fertilitetskliniker-arbete-i-danmark--praktiker-som-flyttar-granser-> (hämtad 2019-03-18).

Jonsson Malm, Carolina, *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, Historiska institutionen, Diss. Lund: Lunds universitet, 2011.

<https://portal.research.lu.se/ws/files/4061517/1858932.pdf> (hämtad 2019-03-18).

Matsdotter, Madelene, *Enastående ensamstående - valet att bli solomamma med IVF-teknologi*, kandidatuppsats, Örebro universitet, 2015.

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:547593/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 2019-03-18).

Månsson, Magdalena, *Ett reflexivt föräldraskap - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående kvinnor och deras nätverk, examensuppsats*, Göteborgs universitet, 2014.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/35025/1/gupea_2077_35025_1.pdf (hämtad 2019-03-18).

Mårtensson, Ronja, ”Svenskar fortsätter åka till Danmark för insemination”, *Svenska Dagbladet*, 14 januari 2016 Tillgänglig:

<https://www.svd.se/svenskar-fortsatter-aka-till-danmark-for-insemination>

(hämtad 2019-03-01).

Nationalencyklopedin,

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/k%C3%A4rnfamilj> (hämtad 2019-2-27).

Nilsson, Erik. *Olika väntetider för assisterade befruktningar*, Sveriges Radio, 2019-02-11.

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1650&artikel=7152619&fbclid=IwAR3PvImJlIBjbBMeeqI7-dAZNOQrRN1f-hp7OjM1jgkGUVXVTPEEi0NLdo> (hämtad 2019-03-07).

Nilsson, Erik. *Socialministern om långa väntetider för assisterad befruktning*, Sveriges Radio, 2019-02-11

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7153239> (hämtad 2019-03-07).

Olsson, Lykke & Ottoson, Lovisa, *Att bli förälder på förbjuden väg - en kvalitativ studie om frivilligt ensamstående mödrar som skaffar barn genom assisterad befruktning i Sverige*, kandidatuppsats, Lunds universitet, 2015.

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=4940903&fileOid=4940904> (hämtad 2019-03-18).

Paradise hotel <https://www.tv4play.se/program/paradise-hotel> (hämtad 2019-03-18).

Patriarkat, (<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/patriarkat>), (hämtad 2019-03-07).

Pretty Woman Amerikansk film från 1990

https://www.imdb.com/title/tt0100405/?ref_=fn_al_tt_1 (hämtad 2019-03-18).

Puccini, Giacomo,

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/giacomo-puccini> (hämtad 2019-03-18).

Riksdagen. ”Beslut. Ensamstående kvinnor kan få assisterad befruktning (SoU3)”, 2016-01-13.

Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/assisterad-befruktning-for-ensamstaende-kvinnor_H301SoU3 (hämtad 2019-03-01).

Svensson, Anne-Louise, *Frivilligt ensamstående mödrars upplevelse av föräldraskapet*, masteruppsats, Göteborgs universitet, 2013.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/32757/1/gupea_2077_32757_1.pdf (hämtad 2019-03-18).

Sveriges kommuner och landsting. *Rekommendation om enhetlighet i landstingens och regionernas erbjudande av offentlig finansierad assisterad befruktning*. 2016.

<https://skl.se/download/18.3f360f81154baabbb531975d/1464005701156/SKL-Rekommendation-assisterad-befruktning-forslag-20160419.pdf> (hämtad 2019-03-07).

Vänner amerikansk sitcom, sändes 1994-2004. <https://www.imdb.com/title/tt0108778/>

Vårdguiden 1177, *Vad är en familj?*

<https://www.1177.se/Vastra-Gotaland/Tema/Barn-och-foraldrar/Familjeliv-och-relationer/Foraldraskap/Vad-ar-en-familj/> (hämtad 2019-03-14).

Otryckta källor

Intervjuer gjorda under februari 2019, Göteborg. Det inspelade samt transkriberade intervjumaterialet finns i författarnas ägo.

Bilagor

Bilaga 1

Frågeguide

Donation

Tillvägagångssätt?

Processen?

Kontakt/information donatorn?

Kostnader för processen?

Moderskap

Hur är det att vara ensamstående mamma?

Femmis-nätverkets betydelse?

För-och/eller nackdelar?

Attityder

Reaktioner/attityder från omvärlden?

Skillnad i män och kvinnors reaktioner?

Vilka normer anser du finns kring moderskap?

Tankar när insemination legaliserades 2016?

Bakgrund

Vad jobbar du med?

Partner?

Vad gör du på fritiden?

Uppväxt, familj, syskon, intressen?

Något jag missat att fråga? Något du vill tillägga?

Bilaga 2

GÖTEBORGS UNIVERSITET INST FÖR KULTURVETENSKAPER

Samtycke från deltagare i projekt

Skriftligt, informerat samtycke till medverkan i intervjustudie, kandidatuppsats i kulturvetenskap vid Göteborgs universitet.

Jag har informerats om studiens syfte, om hur informationen samlas in, bearbetas och handhas. Jag har även informerats om att mitt deltagande är frivilligt och att jag, när jag vill, kan avbryta min medverkan i studien utan att ange orsak. Vidare har jag informerats om att intervjun kommer att spelas in och därefter transkriberas.

Den färdiga transkriptionen och presentationen av materialet i uppsatsen kommer inte att innehålla namn eller annan identitetsinformation.

Datum:

Intervjuledare

Informant

Kontaktuppgifter:

Ingrid Johansson

████████████████████

Mauritza Klingspor

████████████████████

Handledare:

Eva Knuts

████████████████████

Bilaga 3

GÖTEBORGS UNIVERSITET INST FÖR KULTURVETENSKAPER

Hej!

Vi är två studenter från Göteborgs universitet, Mauritza och Ingrid, som under våren skriver vår kandidatuppsats i kulturvetenskap.

Vi söker intervjupersoner till vår studie som handlar om ensamstående kvinnors upplevelser av att skaffa barn på egen hand. Vi söker dig som redan har barn eller som ska påbörja processen genom insemination, IVF eller dubbeldonation. Vi söker i första hand personer i Göteborgsområdet men om vi har möjlighet kommer vi gärna på besök på andra orter. Intervjun kommer ta ungefär en timme.

Vår uppsats rör frågor kring genus och moderskap. Här är frågor vi söker svar på: hur upplever/upplevde du processen att skaffa barn? Hur upplever du rollen som ensamstående mamma? Vilka attityder möts du av? Vi är intresserade av dina reflektioner kring detta! Du kommer självklart få vara anonym i uppsatsen om du vill.

Är du intresserad av att medverka? Kontakta oss i så fall gärna på:

Tack på förhand!

Mauritza Klingspor och Ingrid Johansson

